

IFS Insights

> 1/2013 MAI

Robin Allers

Tysklands bidrag til internasjonal krisehåndtering

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER OG IFS INSIGHTS

Institutt for forsvarsstudier (IFS) er en del av Forsvares høyskole (FHS). Som faglig uavhengig høyskole utøver FHS sin virksomhet i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, pedagogiske og etiske prinsipper (jf. Lov om universiteter og høyskoler § 1-5).

DIREKTØR: Professor Sven G. Holtsmark

IFS Insights er et fleksibelt forum for artikler, kommentarer og papere innenfor Institutt for forsvarsstudier arbeidsområder. Synspunktene som kommer til uttrykk i IFS Insights, står for forfatterens regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

REDAKTØR: Anna Therese Klingstedt

THE NORWEGIAN INSTITUTE FOR DEFENCE STUDIES AND IFS INSIGHTS

The Norwegian Institute for Defence Studies (IFS) is a part of the Norwegian Defence University College (FHS). As an independent university college, FHS conducts its professional activities in accordance with recognised scientific, pedagogical and ethical principles (pursuant to the Act pertaining to Universities and University Colleges, section 1-5).

DIRECTOR: Professor Sven G. Holtsmark

IFS Insights aims to provide a flexible online forum for articles, comments and working papers within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. All views, assessments and conclusions are the author's own. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

EDITOR: Anna Therese Klingstedt

© INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER
SKIPPERGATA 17C
POSTBOKS 890 SENTRUM
N-0104 OSLO, NORWAY

OM FORFATTEREN

Dr. Robin Allers, f. 1970, er seniorforsker ved Institutt for forsvarsstudier. Han er utdannet historiker fra Universitetet i Hamburg og Sciences Po i Paris. Tidligere har han arbeidet ved Universitetet i Oslo, der han fortsatt underviser og veileder i internasjonal historie. Hans forskningsinteresser er tysk og europeisk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Studien er del av et forskningsprosjekt om utviklingen av tysk sikkerhetspolitikk etter 1990, finansiert av Forsvarsdepartementet.

ENGLISH SUMMARY

In the financial crisis haunting Europe all eyes are on Germany. Chancellor Merkel is hailed as Europe's undisputed leader. On the other hand, little is said of Germany's contribution to international crisis management. When it comes to security policy, Germany is portrayed as a reluctant ally, preferring it seems to play second fiddle, not least in comparison with France and Britain.

Despite appearances, though, Germany's contribution to European and international security is not insignificant. Since the country's reunification in 1990, Germany has become an important actor on the international security stage. Over 6,000 German troops are currently deployed in missions to Kosovo, the Gulf of Aden, Afghanistan and Turkey, for example. Germany is one of the key members of the UN, EU, and NATO, as well as of other international organisations. No progress in European security cooperation is imaginable without the backing of Berlin.

As Germany's role in Libya and Mali have shown, German security policy continues to be influenced by its past. Ever since the fall of the Berlin Wall allies have encouraged Germany to assume more responsibility – also with regard to military intervention. However, the memory of Nazi aggression continues to nourish a culture of military restraint. But German decision-makers are influenced by more recent events as well. German readiness to intervene to stop genocides like the one in Srebrenica is currently being weighed against the danger of being drawn into a long-lasting war like that in Afghanistan.

It is characteristic of Germany's behaviour in the Libya and Mali crises to decide unilaterally whether to participate and if so in what way. Today, the German government seems more self-confident – some would say assertive – in justifying policy choices.

In this paper Robin Allers takes Berlin's contribution to international crisis management in Libya and Mali as a point of departure in an analysis of Germany's development as an actor in international security policy since 1990. The author asks what this development means for European security in an era of major geostrategic change. As the financial crisis puts pressure on the defence budget of the US, Britain and France, voices urging Germany to shoulder a bigger share of the burden are likely to become louder.

TYSKLANDS BIDRAG TIL INTERNASJONAL KRISEHÅNTERING

FRA BENGHAZI TIL BAMAKO

I finans- og gjeldskrisen som dominerer europeisk politikk, er det internasjonale søkelyset stadig blitt rettet mot Tyskland. Under forbundskansler Angela Merkels ledelse blir den tyske regjeringen vekselvis beskyldt for å presse sin stabilitetsorienterte finanspolitikk på de europeiske partnerne og for å være passiv og avventende, når det gjelder å få på plass de nødvendige støttetiltak. Mens noen klager over tysk dominans, roper andre på mer tysk ledelse.

Når det gjelder de sikkerhetspolitiske utfordringene Europa står overfor, nevnes Tyskland derimot sjelden blant de ledende aktørene. Sammenlignet med atommaktene Frankrike og Storbritannia rangeres Tyskland som et andredivisjonslag. I den hjemlige debatten tones internasjonal krisehåndtering bevisst ned, spesielt når bruk av militærmakt er involvert. Heller ikke i årets valgkamp ser sikkerhetspolitiske problemstillinger ut til å spille noen større rolle – til tross for at utfordringene står i kø på dette området.

Merkels regjeringsperiode har vært preget av flere viktige sikkerhetspolitiske spørsmål – internasjonale så vel som hjemlige. I Afghanistan, der Tyskland er tredje største troppebidragsyter, har den vanskelige veien mot tilbaketrekning av styrkene begynt. Den arabiske våren har ført til regionale kriser som stiller Vesten overfor vanskelige valg med hensyn til innblanding. Spenningene i Øst-Asia krever i økende grad USAs oppmerksomhet, noe som legger et større ansvar på europeerne for å ivareta sikkerheten i sitt nærområde. På hjemmebane har den tyske regjeringen videreført en omfattende forsvarsreform og suspendert verneplikten. På europeisk nivå har finanskrisen bidratt til økte krav om å kutte utgifter i forsvarssektoren og finne løsnin-

ger for et mer effektivt samarbeid innenfor Nato, EU eller andre organer.

Libya-krisen i 2011 er utvilsomt den sikkerhetspolitiske hendelsen de siste årene som har hatt størst ringvirkninger for Tysklands selvbylde og internasjonale omdømme. Da Tyskland avsto fra Sikkerhetsrådets Resolusjon 1973 i FN, og deretter unnlot å delta i Nato-operasjonen mot Gaddafi-regimets annonserte folkemord i Benghazi, var det mange som mente at landet sviktet sine allierte og marginaliserte seg selv som sikkerhetspolitisk aktør. Spesielt Frankrike, som hadde ledet intervensjonen, var skuffet over sin nabo og nærmeste partner.

Regjeringen Merkels behandling av Mali-krisen to år senere står i sterk kontrast til dens håndtering av Libya-krigen. Denne gangen var Berlin raskt ute med støtte til Frankrikes engasjement mot islamistiske opprørere i Nord-Mali. Den tyske regjeringen annonserte tidlig sin deltakelse i en EU-opplæringsstyrke, som skulle legge grunnlaget for en langsiktig stabilisering av landet. Da Frankrike i januar 2013 så seg nødt til å gripe inn militært for å stoppe islamistenes frammarsj mot hovedstaden Bamako, bisto Tyskland med politisk og logistisk støtte. Etter behandlingen i Bundestag er Tysklands militære bidrag til de ulike Mali-operasjonene i ferd med å bli det største etter Frankrikes.

Var Libya bare et unntak i en “normaliseringsprosess” som vil gjøre Tyskland mer lik de andre europeiske stormaktene? Var avstemningen i Sikkerhetsrådet et diplomatisk feilgrep, eller var det en bevisst handling fra en mer selvstendig og selv sikker stormakt som vil gå sine egne veier? Det er mulig å hevde at regjeringen lærte noe av de heftige reaksjonene på Tysklands håndtering

av Libya-krisen, og at alt ble satt inn på å rette opp dette inntrykket i Mali.

Samtidig kan man se flere fellestrekk i Tysklands håndtering av de to krisene. I begge tilfeller jobbet den tyske regjeringen i det lengste for en politisk løsning på konflikten og påtok seg en ledende rolle i den humanitære innsatsen. Både i Libya og Mali aksepterte regjeringen til slutt at en militæroperasjon var uunngåelig, men avsto kategorisk å involvere tyske soldater i kamp-handlinger.

Begge krisene anskueliggjør grunnleggende dilemmaer i tysk sikkerhetspolitikk. Fortsatt hindrer minnet om nazi-Tysklands aggressive utenrikspolitikk og krigføring tyske politikere i å velge en framtrædende rolle i internasjonale spørsmål. Samtidig krever Tysklands allierte at landet tar mer ansvar. Alliansesolidaritet må avveies mot hensynet til en hjemlig offentlighet som er skeptisk til bruk av militærmakt. Viljen til å forhindre et nytt folkemord (preget av erfaringene fra Balkan-krigene og inspirert av prinsippet *responsibility to protect*) må avveies mot frykten for å bli dratt inn i en langvarig konflikt som i Afghanistan. Felles for Berlins opptreden i Libya- og Mali-krisene har vært viljen til å bestemme selv når og hvordan Tyskland skal bidra til internasjonal krisehåndtering. Snart 70 år etter annen verdenskrig og snart 25 år etter gjenforeningen framstår regjeringen med større selvsikkerhet enn tidligere, når den forsvaret sine sikkerhetspolitiske valg. Debatten om Tysklands sikkerhetspolitiske di-

lemmaer kan framstå som intern og navlebeskuende for utenforstående. Tysklands partnere og allierte har imidlertid all grunn til å være opptatt av Forbundsrepublikkens utvikling og selvforståelse som sikkerhetspolitisk aktør. På grunn av sin størrelse og økonomiske innflytelse er Tyskland en europeisk stormakt og framstår som en *indispensable nation* (Sikorski 2012) også på det sikkerhetspolitiske området. Det er nærmest utenkelig å skape framdrift i europeisk sikkerhets- og forsvarspolitik uten at Berlin er om bord.

I denne utgaven av IFS Insight tar jeg utgangspunkt i Berlins håndtering av krisene i Libya og Mali for å belyse hvordan Tyskland har utviklet seg som sikkerhetspolitisk aktør siden gjenforeningen i 1990, og hva denne utviklingen betyr for europeisk sikkerhetspolitikk.¹ Første del tar for seg Tysklands faktiske håndtering av de to krisene på den ene siden, og den nasjonale og internasjonale debatten omkring regjeringens framgangsmåte på den andre. Andre del behandler spørsmålet om hva slags sikkerhetspolitisk aktør Tyskland er i dag og hvordan tysk strategisk kultur framstår sammenlignet med andre vestlige stormakter, spesielt den franske. Tredje og siste del diskuterer Tysklands rolle i utformingen av den vestlige eller euroatlantiske sikkerhetsarkitekturen. Hvordan kan og vil Europas ledende økonomiske makt bidra til å styrke Europas rolle som sikkerhetspolitisk aktør i en tid preget av geostrategiske endringsprosesser?

TYSKLANDS LIBYA-FIASKO

Under Sikkerhetsrådets møte 17. mars 2011 vakte Tysklands representant oppsikt da han ikke voterte for Resolusjon 1973, som autoriserte opprettelsen av en flyforbudssone for å stoppe Gaddafi-styrkenes frammarsj mot egen befolkning i byen Benghazi. I stedet for å stå sammen med Frankrike og Storbritannia, som hadde foreslått resolusjonen, og USA, som i

siste minutt hadde sluttet seg til den, havnet Tyskland i gruppe med Russland, Kina, India og Brasil, som avsto fra å stemme. For første gang i landets FN-historie stemte en tysk regjering ikke sammen med sine Nato-allierte og EU-partnere i en viktig sak (Rinke 2011). I etterkant av FN-avstemningen forsøkte forbundsregjeringen, og spesielt kansler Angela

Merkel, å forsikre sine allierte om at voteringen i Sikkerhetsrådet ikke betydde en distansering fra alliansen. Merkel deltok på koalisjonens første møte i Paris, hvor hun lovet støtte i form av avlastning i Afghanistan og forsikret at tyske baser kunne brukes under operasjonen (Bundesregierung 2011).² På et Nato-møte i Berlin i april sa Merkel:

[W]e all share the aims of Resolution 1973. We share these aims unconditionally, independently of how we each cast our vote. The Resolution stands. The international community stands united. (Merkel 2011a)³

Samtidig sto en samlet forbundsregjering fast ved sin beslutning om ikke å delta eller gi aktiv støtte til operasjonen. Også dette ble bekreftet av Merkel i Paris (Bundesregierung 2011), og i utenriksdepartementets oppsummering av Tysklands to år i Sikkerhetsrådet heter det:

Under avstemningen om Resolusjon 1973 valgte Tyskland å avstå. Denne avgjørelsen var resultat av en grundig og vanskelig prosess, som ble nøye koordinert internt i regjeringen. (Auswärtiges Amt 2012)⁴

Den viktigste begrunnelsen for ikke å delta var at opprettelsen av en flyforbudssone kunne føre

til en utvidelse av konflikten, noe som igjen ville kreve innsats av bakkestyrker. En intervensjon i et arabisk land ville også kunne føre til en eskalering av vold i hele regionen (Deutschlandfunk 2011b). Tyskland ville i stedet fortsette å presse Gaddafi ved hjelp av sanksjoner og satse på politiske løsninger (Deutschlandfunk 2011a). Heller ikke da Koalisjonen av de villige ledet av Frankrike og Storbritannia ble overført til Nato-operasjonen "Unified Protector", endret regjeringen holdning. Tyskland støttet Nato-operasjonen passivt, det vil si at ingen beslutninger ble blokkert, og tyske representanter ble ikke trukket ut av helt sentrale stabsposisjoner, noe som var av stor betydning for operasjonens suksess. Men tyske marinefartøyer ble trukket ut av Nato-styrken som ble sendt for å overvåke våpenembargoen mot Gaddafi-regimet, og det samme skjedde med personell i overvåkningsflyene Nato brukte (Spiegel Online 2011c). Regjeringen tok etter noen dager initiativ til en humanitær operasjon i regi av EU. Under forutsetning av at FN ba om hjelp kunne en EU-styrke opprettes. Forslaget fikk bred oppslutning i Bundestag og greide å samle et flertall av medlemslandene. European Union Force (EUFOR) Libya ble etablert, men ble ikke tatt i bruk siden forespørselen fra FN aldri kom (Economist 2011, Gowan 2011, Gomes 2011). Dermed ble Tysklands og EUs bidrag begrenset til humanitær hjelp og gjenoppbygging av landet etter at Gaddafi-regimet hadde falt.

KRITIKK MOT TYSKLANDS HÅNDTERING AV LIBYA-KRISEN

Kritikken mot Tysklands opptreden i Libya kom først og fremst fra den såkalte *strategic community*, den relativt begrensede gruppen av politikere, journalister og forskere som engasjerer seg i internasjonale spørsmål. Kommentarene fastslo at Tyskland hadde oppført seg som en "småstat", "forrådt" opprørerne, "sviktet" allierte og partnere, og "manøvrert seg moralsk og utenrikspolitisk inn i isolasjonen" (Bohrer 2011, Güssgen 2011, Müller 2011, Hacke 2011, Winkler 2011). Det var spesielt utenriksminis-

ter Guido Westerwelle som fikk skylden for det diplomatiske feilgrepet. Hans høylytte tilbakevisning av en militær løsning og hans kategoriske nei til et tysk bidrag ble ansett som årsaken til at Berlins diplomatiske spillerom ble unødendig fastlåst, og at Tyskland ble utenrikspolitisk isolert på en måte som var i strid med landets grunnleggende interesser og prinsipper (Kornelius 2011, Fichtner 2011). Kommentatorene registrerte imidlertid at hele regjeringen hadde stått bak avgjørelsen, og kritikken ble også rettet

mot kansleren (Bannas 2011). Det ble minnet om at Merkel i 2003 hadde kritisert daværende kansler Gerhard Schröder for hans manglende solidaritet med USA i Irak-krigen. Nå ble hun anklaget for å være den første kansler som hadde isolert Tyskland fra *alle* sine viktigste allierte (Brössler 2011).

Den massive fordømmelsen av regjeringen, slik den ble fremmet av kommentatorene, fant bare begrenset gjenklang i Bundestag. Riktignok sa mange parlamentarikere (også fra Merkels eget parti) seg sjokkert over signalene Tyskland hadde sendt med sin opptreden i Sikkerhetsrådet, og debatten om utenriksministerens redegjørelse 18. mars ble svært emosjonell (Deutscher Bundestag 2011). Men det var også mange som støttet regjeringens skepsis mot den fransk-ledede intervensjonen, ikke minst fordi president Nicholas Sarkozy ble mistenkt for aktivisme i Libya-konflikten, drevet av nasjonale interesser og dårlig samvittighet på grunn av den franske regjeringens altfor tette forbindelser til Gaddafi og andre nordafrikanske regimer (Wittrock 2011).

Opposisjonen viste seg imidlertid like splittet som regjeringspartiene i dette spørsmålet. Enkelte sosialdemokrater og representanter for partiet De grønne rettet sterk kritikk mot regjeringens framgangsmåte, og mange mente at det hadde vært mulig å stemme for resolusjonen uten å delta militært i operasjonen. Andre, blant dem de parlamentariske lederne sosialdemokraten Frank Walter Steinmeier og Jürgen Trittin fra De grønne, uttrykte derimot forståelse for regjeringens skepsis til operasjonen (Spiegel Online 2011b). Inntrykket av en splittet opposisjon, som dessuten ikke hadde noe forslag til en alternativ framgangsmåte, ble bekreftet da Forbundsdagen debatterte deployering av overvåkingsfly av typen AWACS (Airborne Warning and Control System) til Afghanistan og opprettelsen av en EU-styrke til Libya. Regjeringen ble beskyldt for å føre en vinglete politikk, men både De grønne og sosialdemokratene stemte for mandatet (Spiegel Online 2011d, Sattar

2011, Löwenstein 2011). Det ble ikke lettere for opposisjonen at holdningene i befolkningen gjenspeilte regjeringens posisjon, samtidig som de ga uttrykk for en ambivalent innstilling til bruk av militærmakt.⁵

Påstanden om at det var innenrikspolitiske hensyn som styrte regjeringens avgjørelse i Libya-saken, var en sentral del av kritikken mot regjeringskoalisjonen. To viktige delstatsvalg sto for døren, og spesielt Westerwelles Fridemokratene (FDP) lå dårlig an. Også utenlandske kommentatorer reiste en slik kritikk. Riktignok delte noen partnerland i EU de tyske bekymringene om operasjonens uklare målsetting, og med henvisning til Tysklands historie ble det også uttrykt forståelse for Berlins motvilje mot bruk av militærmakt (Rinke 2011). Men hovedinntrykket var at Tyskland hadde gått sin egen vei, og flere internasjonale kommentatorer undret seg over om Tysklands negative standpunkt i Libya-saken bare var valgtaktisk motivert, eller et tegn på en ny utenriks- og sikkerhetspolitisk kurs. Spesielt de franske reaksjonene vitnet om både skuffelse og irritasjon (Wiegel 2011, Mevel 2011): Var nasjonale interesser og innenrikspolitiske hensyn nå blitt viktigere enn multilateralismen og hensynet til allianseforpliktelsene? (Le Monde 2011) Libya-avgjørelsen ble satt i sammenheng med regjeringskoalisjonens bestemte opptreden under Euro-krisen og beslutningen om å fase ut atomenergi i etterkant av Fukushima-katastrofen. Dette var to områder der de europeiske partnerne følte seg overkjørt:

Taken together, the actions in Berlin demonstrate anew Germany's increasing willingness in a post-cold-war world to act like other countries, subordinating relations with allies for the sake of national interests – and even for domestic political reasons. (Erlanger/Dempsey 2013)

Felles for den nasjonale og internasjonale kritikken mot Tysklands håndtering av Libya-krisen var at Berlin ble beskyldt for å handle planløst,

og for å være motivert av nasjonale interesser. Da Tripoli falt og Sarkozy ble feiret, kunne det nesten virke som om Merkel og Westerwelle hadde tapt (Nelles 2011).

Senere ble selve intervensjonen kritisert for improvisert planlegging og for å ha framprovosert utilsiktede konsekvenser. I rapporter og kommentarer hevdet internasjonale eksperter at *responsibility to protect*-prinsippet ble svekket fordi

Vesten hadde endret sin strategi fra beskyttelse av befolkningen til *regime change* – uten å hente et nytt mandat fra FN. Man påpekte også at kaoset etter Gaddafis fall ledet til ustabilitet i regionen, blant annet ved at store mengder våpen strømmet til andre konfliktområder (Johnson/Mueen 2012, Douthat 2012). Alt dette endret imidlertid lite på det negative inntrykket som den tyske regjeringen hadde skapt med sin opptrreden i FN og Nato.

TYSKLANDS BIDRAG TIL STABILISERINGEN AV MALI

Den neste krisen lot ikke vente på seg. I mars 2012 ble Malis regjering offer for et militærkupp, og en blanding av islamistiske grupperinger, separatistbevegelser og kriminelle elementer utnyttet situasjonen til å ta kontroll over landets nordlige del. Vesten måtte se på mens islamistene innførte sharialoven og hundretusener ble drevet på flukt.

Tysklands håndtering av Mali-krisen kunne tyde på at man hadde lært noe av de diplomatiske feiltrinnene fra Libya-krisen. Denne gangen var Berlin raskt ute med å gi politisk støtte, og Tyskland var blant de første landene til å love et bidrag. Et positivt signal fra regjeringen kom allerede sensommeren 2012, da Frankrike intensiverte anstrengelsene for å bistå sin tidligere koloni. Hverken USA (som i årevis hadde prøvd å utdanne nordafrikanske styrker i kampen mot terrorgrupper) eller andre vestlige makter var villige til å gripe inn militært i krisen. Selv Frankrike var lenge uvillig til å intervenere direkte, og arbeidet i stedet for en afrikansk løsning. En afrikansk-ledet styrke, African-led International Support Mission to Mali (AFISMA), i regi av den vestafrikanske økonomiske unionen ECOWAS påtok seg å befri Nord-Mali fra opprørerne. Den planlagte intervensjonen ble i oktober og desember folkerettslig forankret med

to enstemmig vedtatte FN-mandater (Sikkerhetsrådet 2012a; 2012b).

Samtidig prøvde Paris å overtale sine EU-partnere til å støtte den maliske hæren, som ikke lenger var i stand til å forsvare landet. Ikke minst på grunn av den positive responsen fra Berlin ble medlemslandene enige om å opprette opplæringsstyrken EU Training Mission Mali (EUTM). Utover høsten 2012 ble den endelige beslutningen om styrkenes deployering utsatt flere ganger, og eksperter regnet ikke med at operasjonen ville starte før høsten 2013 (Spiegel Online 2012, Kolb 2013). I begynnelsen av januar forverret imidlertid sikkerhetssituasjonen seg, idet opprørerne begynte å rykke fram mot Malis hovedstad Bamako. For å stanse frammarsjen lanserte Frankrike "Operasjon Serval" 11. januar 2013. I første omgang ble intervensjonen begrenset til luftangrep og logistisk støtte til de afrikanske styrkene. På grunn av sterk motstand ble operasjonen imidlertid raskt utvidet til innsats av bakkestyrker. I løpet av noen få uker hadde Frankrike 4000 mann i aksjon og tok opp kampen for å befri Nord-Mali.

At Frankrike så seg nødt til å gripe inn unilateralt, snudde den opprinnelige planen for stabilisering av Mali på hodet og framskyndte

EUs arbeid med opprettelsen av sin egen opplæringsstyrke. Denne nye vendingen påvirket også Tysklands rolle i konflikten (Kaim 2013). Berlin holdt fast ved sitt annonserte bidrag til EU-styrken, men ble nå nødt til å vurdere om og hvordan man ville støtte den franske intervensjonen.

Tysk politisk støtte til regjeringen i Paris ble uttrykt umiddelbart. Forsvarsministeren kalte Frankrikes inngripen "konsekvent og riktig" (de Maizière 2013b). I likhet med andre vestlige land, inkludert USA og Storbritannia, utelukket imidlertid Tyskland å sende bakkestyrker eller andre direkte bidrag til kamphandlingene. Logistisk støtte ble derimot ansett som uproblematisk. Etter forespørsel fra Paris stilte Berlin med to transportfly av typen Transall. For å unngå det konstitusjonelle kravet om parlamentets godkjenning for bidrag til kamphandlinger, ble man enige om at de tyske flyene utelukkende skulle frakte afrikanske styrker fra nabolandene til Mali.

Det var vanskeligere å etterkomme Frankrikes forespørsel om tankfly til sine luftoperasjoner over ørkenen. Berlin signaliserte at man ville sende et tankfly av typen Airbus 310 Multi-Role Tanker Transport (MRTT). For å hjelpe de franske jagerflyene i bombingene av opprørerne, ville regjeringen imidlertid ha et mandat fra Bundestag. Det ble avgjort at et slikt mandat skulle godkjennes sammen med mandatet som trengtes for bidraget til EU-styrken. Først sju uker etter den franske intervensjonen, 28. februar, ble mandatet for innsatsen av tyske styrker i Mali endelig godkjent i Bundestag. På dette tidspunkt hadde Frankrike i samarbeid med det stadig økende antall AFISMA-soldater gjenerobret de fleste byene i nord. Regjeringens forslag til mandat datert 19. februar ble, i henhold til loven som regulerer parlamentets deltagelse i den sikkerhetspolitiske avgjørelsesprosessen (*Parlamentsbeteiligungsgesetz*), først diskutert i plenum, og deretter i forsvars- og utenrikskomiteen.⁶ En uke senere ble mandatforslaget debattert for andre gang i Forbundsdagen og til

slutt godkjent av representantene ved nominell avstemning. Et flertall av 492 representanter godtok regjeringens anbefaling om at Tyskland måtte bidra "in ensuring that no threat to us, our security and our inclusive society germinates in our own backyard" (Federal Foreign Office 2013). Bare sosialistpartiet *Die Linke* stemte i mot (Frankfurter Allgemeine Zeitung 2013).

Mandatet for tysk militær innsats i Mali er to-delt: Som tidligere nevnt sender Tyskland et bidrag til EU-styrken EUTM Mali, som offisielt ble opprettet ved Ministerrådets beslutninger av 17. januar og 18. februar 2013 (Rådet 2013a, 2013b), og som startet 2. april. Det tyske bidraget består hovedsakelig av ingeniørsoldater (*Pioniere*) og sanitetspersonell. I tillegg stiller Tyskland med personell til stabsarbeid og logistikk (Deutscher Bundestag 2013c). Andre del av mandatet omfatter et bidrag til den afrikansk-ledede militæroperasjonen AFISMA og den fransk-ledede Operasjon Serval. Mandatet sanksjonerer den transportstøtten som regjeringen allerede hadde begynt å gi fra 17. januar, og lufttanking som startet i begynnelsen av mars (Deutscher Bundestag 2013d). Til sammen dekker mandatet utsending av opp mot 330 soldater til Sahel-sonen, hvorav 180 til EUTM- og 150 til AFISMA-operasjonen. Med et slikt omfang er det tyske bidraget det største etter Frankrikes.⁷ Det legges vekt på at begge bidrag er forankret i FN-resolusjonene 2071 og 2085, og at begge operasjoner skal gjennomføres i en multilateral ramme eller "etter reglene av et system av kollektiv sikkerhet", slik det er påkrevd i den tyske grunnlovens artikkel 24/2 (Bundesministerium der Justiz udatert). Videre fastslår mandatet at de tyske styrkene ikke skal delta i kamphandlinger.

Tysklands militære bidrag framstilles også som en del av et omfattende engasjement for Mali og regionen i form av diplomatiske, humanitære og bistandspolitiske tiltak. De gjennomføres i samarbeid med FN og relevante regionale organisasjoner, først og fremst Den afrikanske union og ECOWAS. På den første giverkonferansen

for Mali, som ble holdt i regi av Den afrikanske union 30. januar, lovet Tyskland 20 millioner dollar i støtte til AFISMA – noe som er det tredje største bidrag etter USA og Frankrike. Ut 2013 innehar Tyskland også ledelsen i givverlandgruppen for Mali samt for FNs koordineringsgruppe for humanitær hjelp (Deutscher Bundestag 2013b). I tillegg kommer støtten som kanaliseres gjennom EU-budsjettet til uli-

ke operasjoner og stabiliseringstiltak for Sahel-sonen (Kommisjonen 2013, EDD 2013).

Mandatet til militæroperasjonene gjelder i første omgang for ett år (fram til 28. februar 2014). Regjeringen har imidlertid varslet at innsatsen kan bli både farlig og langvarig, og at AFISMA-operasjonen på sikt skal omdannes til en FN-operasjon (Federal Foreign Office 2013, Fischer/Sator 2013).⁸

KRITIKK MOT TYSKLANDS ENGASJEMENT I MALI

Til tross for sin klare støtte til Frankrike og omfattende bidrag til EUTM, AFISMA og stabilisering av Mali og Sahel-sonen generelt, ble den tyske regjeringen også denne gang kritisert for sin håndtering av krisen. Kritikken kom i to faser – en før og en etter årsskiftet 2013.

Da regjeringen i oktober 2012 signaliserte at Tyskland ville sende mannskaper til en EU-styrke i Mali, mistenkte flere politikere og kommentatorer at hovedmotivasjonen var å kompensere for fiaskoen i Libya (Michelis 2012, de Maizière/Trittin 2012). Kritiske spørsmål kom også fra soldatene. Nestlederen i soldatenes felleforbund uttrykte bekymring for at regjeringen “nok en gang” ville sende Bundeswehr-soldater til en “lite gjennomtenkt og uansvarlig” operasjon, denne gang på grunn av dårlig samvittighet etter Libya:

Handler dette først og fremst om å slette stigmaet fra Libya? Soldatene har rett til å spørre om regjeringen nok en gang skal sende dem ut i ørkenen av generelle alliansepolitiske grunner – eller bare fordi Frankrike vil ha det slik. (Siert i Jungholt/Meyer 2012).

Ledende kommentatorer advarte regjeringen mot å søke en for ambisiøs rolle i et område der Tyskland – i motsetning til Frankrike – verken har interesser eller kompetanse (Nonnenmacher 2012). Fridemokraten Elke Hoff mente at det var galt å sende tyske soldater til en operasjon

uten noen klar definert politisk målsetting og exit-strategi. Det var viktig å lære av erfaringene fra Afghanistan (Hoff 2012).

I etterkant av Frankrikes intervensjon 11. januar 2013 tok kritikken mot Tysklands innsats en annen vending. Fortsatt fryktet mange at Tyskland ville bli dratt inn i en langvarig konflikt med uforutsigbart utfall. Meningsmålinger viste at logistisk støtte til Frankrike hadde stor oppslutning, mens det var stor skepsis mot å sende tyske soldater til en militær operasjon.⁹ Men selv om disse holdningene reflekterte regjeringens valg, reagerte mange kommentatorer på at utenriksministeren var unødvendig rask med å utelukke tyske bidrag til kamphandlingene. Lederen for *Munich Security Conference*, Wolfgang Ischinger, betegnet det som “uklokt å begrense handlefriheten og dermed militære opsjoner på en så kategorisk måte før man er i stand til å utelukke dem helt” (Ischinger 2013b).

Andre var tydeligere i sin kritikk (Neukirch/Repinski 2013). Da forslaget om transportstøtte til den afrikansk-ledede delen av operasjonen ble kjent, ble regjeringen beskyldt for ikke å yte nok hjelp til sin nærmeste europeiske partner. Akkurat som i Libya-spørsmålet kom denne kritikken først og fremst fra de utenriks- og sikkerhetspolitiske fagmiljøene. Mest oppmerksomhet vakte imidlertid parlamentarikere fra regjeringspartiene som mente at det tyske bidraget ikke var tilstrekkelig. Ifølge parlamentspresident fra det kristeligdemokratiske

partiet (CDU) Norbert Lammert kunne ingen tro at de to Transall-flyene som regjeringen hadde lovet i første omgang, var det endelige tyske bidraget. Han forsto flyene som et første demonstrativt signal om at man ikke ville posisjonere seg slik man hadde gjort i Libya-saken.

Ifølge Ischinger har for mye av den tyske debatten om Mali-krisen dreid seg om spørsmålet: Er franskmennene tilfredse med innsatsen vår? (Ischinger 2013). Akkurat som under Libya-krisen var kritikerne bekymret over inntrykket som Tyskland ved sin framgangsmåte formidlet til sine allierte. Og siden den fransk-tyske vennskapsavtalen av 1963 – Élysée-traktaten – feiret 50 år i januar, ble betydningen av solidaritet med Frankrike viet spesiell oppmerksomhet (Spiegel Online 2013, Tagesspiegel 2013). Denne gangen ble det imidlertid ikke ytret et eneste kritisk ord fra offisielt fransk hold mot det tyske bidraget. Tvert imot forsikret flere av de sentrale franske beslutningstakerne at de var fornøyde med støtten fra Berlin (Le Drian 2013b). Møtene i forbindelse med feiringen av Élysée-traktatens 50-årsdag 22. januar ble brukt til å bekrefte den gode dialogen mellom regjeringene under forberedelsen av intervensjonen. Frankrikes president, François Hollande, tok med seg hele regjeringen og nasjonalforsamlingen til Berlin og diskuterte Mali med forbundskansleren på tomannshånd. De to landenes utenriksministre offentliggjorde en kronikk i henholdsvis *Le Monde* og *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, der de demonstrerte grunnleggende enighet:

Germany and France share the same determination to work towards a free, democratic, self-determining Mali. Together with our partners in the European Union, we will make an important contribution to the future of this African state. (Fabius/Westerwelle 2013)

Artikkelen bekreftet uttalelsene i en kronikk fra november 2012, der de samme utenriksministrene hadde argumentert for en EU-operasjon i Mali (Fabius/Westerwelle 2012). Samtidig

kunne man ikke ignorere at Frankrike var tungt involvert i en militæroperasjon med flere tusen bakkestyrker, mens tyske politikere fortsatt arbeidet med den parlamentariske godkjenningen av et hovedsakelig logistisk støttebidrag. En nyhetskommentator sa det mange tenkte: “Mens Frankrike skyter, diskuterer Berlin” (Grabenhainrich 2013). Og franske opposisjonspolitikere, kommentatorer og utenrikssekspertene var mindre tilbakeholdne enn regjeringen med sin kritikk av naboen: “Hvor er Tyskland?” spurte tidligere statssekretær Pierre Lellouche, som beklaget Tysklands fravær i “de store spørsmålene i internasjonal politikk” (Europe 1 2013). Også mediene beklaget Frankrikes “uholdbare ensomhet i Mali” (Le Monde 2013) og konstaterte at “Tyskland oppfyller ikke mer enn minstekravet” (France Info 2013). På årets sikkerhetskonferanse i München ble utenriksminister Westerwelle for åpen scene konfrontert av nestoren blant franske sikkerhetsekspertene, François Heisbourg, som var oppgitt over Tysklands mange forbehold (Jungholt/Wergin 2013).

Den tyske regjeringen har imidlertid tilbakevist enhver kritikk. At man ikke sender kampstyrker til Mali, begrunnes med at Frankrike har en helt annen forhistorie, helt andre interesser og en helt annen tilstedeværelse i regionen enn Tyskland. Videre vises det til at tyske soldater deltar i flere andre militære operasjoner. Tyskland har for tiden 4400 soldater i Afghanistan og har forpliktet seg til å opprettholde sitt engasjement i de nordlige deler av landet også etter 2014 (Hemicker 2013). I Kosovo står det fortsatt over 700 tyske soldater, og både i Adenbukta og i Middelhavet stiller Tyskland omfattende kontingenter. I slutten av januar 2013 besluttet regjeringen og Forbundsdagen å sende opp mot 400 soldater til Tyrkia for å betjene Patriot-rakettene som skal beskytte Nato-territoriet mot eventuelle angrep fra Syria (Operasjon Active Fence). I tillegg kommer en rekke sivil-militære operasjoner der Tyskland er representert med mindre kontingenter. Også i Mali har trenere fra Bundeswehr vært engasjert en god stund (Friedrichs 2012). Til sammen hadde Tyskland

før starten av EUTM og AFISMA-operasjonene 5814 soldater i internasjonal innsats, mens de

gjeldende mandatene tillater innsats av inntil 9150 soldater (Bundeswehr.de 2013).

TYSKLAND SOM SIKKERHETSPOLITISK AKTØR I DAG

Man trenger ikke være enig med utenriksminister Westerwelle i at Tysklands bidrag i Mali og landets innsats for internasjonal sikkerhetspolitikk er "forbilledlig" (Deutschlandfunk 2013) for å konstatere at landet har utviklet seg som sikkerhetspolitisk aktør, og nå tar mer ansvar. Berlin-republikken holder fast ved sitt image som "sivilmakt" (Harnisch og Maull 2001) – en makt som foretrekker politiske framfor militære løsninger. Samtidig har landet økt sitt bidrag til militære operasjoner i regi av FN, Nato og EU. Likevel kan det diskuteres om et land som på mange måter opptre som Europas ledende makt, kan legge så mange begrensninger på sitt sikkerhetspolitiske engasjement. Det hersker dessuten en viss usikkerhet blant allierte og partnere over interessene og målsettingene bak Tysklands sikkerhetspolitiske opptreden.

Siden gjenforeningen i 1990, som ga Tyskland dets fulle suverenitet, har landet svart på nye sikkerhetspolitiske utfordringer og forventninger fra sine allierte med å normalisere sin opptreden på den sikkerhetspolitiske arenaen (Sandschneider 2012). Fra å betale seg ut av deltagelse i den første Gulf-krigen gjennom såkalt "sjekkheftediplomati", har tysk politikk, rettsvesen og offentlighet akseptert nødvendigheten av å bidra militært når Vesten ser seg nødt til å gripe inn i internasjonale kriser. Man aksepterer også at det tyske forsvaret er et av de sikkerhetspolitiske instrumentene Tyskland har til disposisjon. Bundeswehr har utviklet seg fra å være et konvensjonelt landforsvar til en innsatsstyrke (*Armee im Einsatz*) som skal kunne settes inn hvor som helst i verden. Denne utviklingen har gått gradvis og vært til dels omstendelig. Noen mener at den har ikke kommet langt nok, og at Tysklands strategiske kultur ikke er tilpas-

set et land med så mye innflytelse (Stelzenmüller 2010, Kleine-Brockhoff og Maull 2011).

Allerede på 90-tallet debatterte eksperter hvordan det gjenforente Tyskland ville opptre på den internasjonale scenen, og hvorvidt "Europas sentralmakt" ville kvitte seg med de mange restriksjoner som hindret den å spille en mer framtrædende rolle også på det utenriks- og sikkerhetspolitiske området (Schwarz 1994). I løpet av de siste årene har Tysklands økonomiske styrke ført til at landet har økt sin politiske innflytelse, og debatten om tysk lederskap i Europa og landets status som stormakt har gått inn i en ny fase. "No more hypocrisy – Germany is a great power", skrev journalisten Eric Gujer (2009). Selv representanter for land som av historiske grunner har et vanskelig forhold til tysk makt, etterspør mer tysk ledelse. Polens utenriksminister Radek Sikorski vakte internasjonal oppmerksomhet da han i november 2011 uttalte at han fryktet tysk makt mindre enn tysk ikke-handling (Sikorski 2011).

Om man tar Tysklands historiske byrde i betraktning, har både debatten om tysk sikkerhetspolitikk og landets faktiske opptreden på den internasjonale scenen utviklet seg mye de siste årene. Beslutningstakere har gradvis kvittet seg med en rekke forbehold, og offentligheten har debattert både politiske, rettslige og etiske perspektiver på spørsmålet om "hva Tyskland kan (og må) gå til krig for" (Ulrich 2011). Det første steget var krigen i Bosnia. I 1992 deltok tyske soldater for første gang – riktignok ikke med et kampoppdrag – i en militæroperasjon "out of area", det vil si utenfor Nato-området. Med Bosnia-innsatsen ble også den såkalte "Kohl-doktrinen" skrinlagt. Den gikk ut på at

tyske styrker ikke kunne sendes til land der Wehrmacht-soldater hadde herjet under andre verdenskrig (Hogrefe et al. 1999). Det trengtes imidlertid en avgjørelse fra forfatningsdomstolen i 1994 for å fastslå at tyske soldater kunne sendes “out of area” som del av en internasjonal styrke, hvis parlamentet og regjeringen sammen gikk inn for det.

Lenge var spesielt venstresiden i tysk politikk strikt imot deltagelse i militære operasjoner. Sjokket fra Srebrenica fikk sentrale politikere på venstresiden, blant dem tidligere pasifist Joschka Fischer, til å skifte mening. Fischer fikk sitt parti, De grønne, til å akseptere at prinsippet “aldri mer krig” måtte avveies mot prinsippet “aldri mer Auschwitz”. Det å avverge folkemord måtte kunne anses som et argument for bruk av militærmakt – også for Tyskland (Hogrefe et al. 1999, Fried 2010). De grønne måtte imidlertid gjennom svært vanskelige debatter, før partiet i forbindelse med regjeringdeltagelsen i 1998 og Kosovo-krigen i 1999 sluttet seg til den sikkerhetspolitiske konsensusen. Siden er det bare Die Linke, arvtakerne etter det østtyske kommunistpartiet, som har stått utenfor denne samstemmigheten.

Som for mange andre vestlige land representerte deltakelsen i Afghanistan-krigen et tidsskille også for Tyskland. Umiddelbart etter terrorangrepene 11. september 2001 erklærte den daværende forbundskansler sin ubetingede solidaritet med USA og lovet et militært bidrag (Beste et al. 2011). To år senere kom forsvarsminister Peter Struck med sin hyppig siterte uttalelse om at “tyske interesser forsvares også i Hindu Kush-fjellene” – en erklæring som fram til i dag har preget den tyske debatten om målsettingen med internasjonale militæroperasjoner og forsvarets rolle (Brummer/Fröhlich 2011; Bergedorfer Gesprächskreis 2006, 2010). Når det i dag argumenteres for at Europas sikkerhet må forsvares i Nord-Afrika, på den andre siden av Middelhavet, siteres Strucks uttalelse flittig:

Hvis Struck hadde rett i at tyske interesser forsvares i Hindu Kush-fjellene, så må de i hvert fall forsvares i Sahara. Skulle fundamentalistiske krefter lykkes i å etablere seg foran vår egen stuedør, i et ukontrollert område, så er europeiske og tyske interesser direkte rammet. Slik sett er det riktig at Tyskland bidrar aktivt, om enn så lenge i beskjedent omfang. (Ischinger 2013b, se også Niebel 2013)

EN KULTUR AV MILITÆR TILBAKEHOLDENHET

Tyskland har også sagt nei til å være med i internasjonale operasjoner, og enda oftere bruker den politiske eliten mye tid og kompliserte forhandlinger på sine sikkerhetspolitiske veivalg. Til tross for det som kan kalles en “normaliseringsprosess”, dominerer fortsatt en dyp forankret skepsis mot bruk av militærmakt, en kultur av tilbakeholdenhet (*Kultur der Zurückhaltung*). For Guido Westerwelle er “militær tilbakeholdenhet selve kjernen i min utenrikspolitikk” og “ledetråden for hele mitt politiske liv”. Militære intervensjoner er ifølge utenriksministeren sjelden vellykkede, og må derfor “forbli *ultima ra-*

tio” (Friedrichs 2013, Nass 2013). Og han er ikke alene. Finansminister Wolfgang Schäuble, en av Tysklands mest erfarne og innflytelsesrike politikere, sa nylig i anledning feiringen av Élysée-traktaten:

På det utenrikspolitiske området ønsker ikke Tyskland å være en stormakt lenger. Hvordan kunne vi være det – etter Hitler og Auschwitz? Historien vil ha betydning i lang tid framover. Vi er ikke en gang misunnelige på den politiske maktstatusen til Frankrike og

Storbritannia. Man kan se det ikke bare i Mali, men også i Libya og på en måte også i Syria. Vi nekter ikke å ta ansvar, men vi har et annerledes forhold til militærmakt. (Schäuble 2013)

Spesielt kontrasten til Frankrike er påfallende. Til tross for et dramatisk budsjettunderskudd tar Paris avgjørelser som sikrer landet status som sikkerhetspolitisk stormakt (Erlanger 2013). Bare to dager før han lanserte Operasjon Serval i Mali understreket president Hollande i sin nyttårstale til det franske forsvaret at Frankrike holder fast ved det kjernefysiske avskrekkingspotensialet, og at landet vil opprettholde evnen til å "starte en intervensjon" når nasjonale eller europeiske interesser er truet (Hollande 2013). På grunn av Mali-krisen ble arbeidet med den franske hvitboken om forsvarspolitik, som skulle komme ut i februar 2013, utsatt med flere uker og først presentert i slutten av april. Ifølge den franske forsvarsministeren Jean-Yves Le Drian gjaldt det å finne den rette balansen mellom to hovedmål: å opprettholde Frankrikes "rang" som europeisk og global sikkerhetsaktør, og å sanere landets nasjonalbudsjett (Le Drian 2013a; Ministère de la Défense 2013). Denne holdningen er godt forankret i befolkningen, som ifølge meningsmålinger støtter de fleste franske intervensjoner (med unntak av Afghanistan), og som til og med er innstilt på å verne og endog øke forsvarsutgiftene under de forestående budsjettforhandlingene.¹⁰

Forskjellen mellom Tyskland og Frankrike er av dypere strukturell natur. Som et ledd i vennskapstraktaten av 1963 forpliktet naboene seg til å styrke det bilaterale forsvarssamarbeidet. På slutten av 1980-tallet ble den fransk-tyske brigaden etablert, samtidig som man opprettet et bilateralt forsvars- og sikkerhetsråd. Senest i 2012 bekreftet regjeringene at de ville styrke det bilaterale samarbeidet ytterligere, som en del av nye initiativer innenfor EUs felles sikkerhets- og forsvarspolitik. Ulike strategiske kulturer og ulike ambisjoner om å spille en global rolle hindrer imidlertid etableringen av et fransk-tysk forsvarssamarbeid som kan bli effektivt virkemiddel i internasjonal krisehåndtering

(Major 2013). Den gjeldende strategiske kulturen i Tyskland ville verken tillate planlegging eller gjennomføring av en militær intervensjon på samme måte som Frankrike er vant til (ibid.; Jopp/Göler 2011).

Også retorisk håndterer franske og tyske beslutningstakere, offiserer og ikke minst journalister militæroperasjoner vidt forskjellig. I forbindelse med Mali-operasjonen har den franske forsvarsministeren for eksempel ingen problemer med å oppdatere pressen over antallet drepte motstandere (Le Drian 2013a).¹¹ I Tyskland, derimot, kan retoriske feiltrinn på det sikkerhetspolitiske området få store politiske konsekvenser.

I september 2009 ga en tysk oberst i den afghanske Kunduz-provinsen ordre om å bombe en tankbil som var omringet av opprørere og sivilister. Over hundre mennesker omkom. Den såkalte Kunduz-saken utviklet seg til en skandale grunnet mislykket informasjonshåndtering, og felte til slutt en forsvarsminister og flere høytstående offiserer (Noetzel 2011). En annen kommunikasjonsstrategisk krise ble utløst av daværende forbundspresident Horst Köhler, som etter sitt besøk i Afghanistan i mai 2010 uttalte at tyske handelsinteresser til nød kunne forsvares med bruk av militærmakt. Köhler ble misforstått. Det ble oversett at han ikke mente Afghanistan, men hadde snakket om piratbekjempelse i Aden-bukta, der oppdraget faktisk er å sikre skipstrafikken. Dessuten finnes utsagn om at Bundeswehr skal brukes til å sikre viktige handelsveier allerede i den tyske hvitboken fra 2006. Likevel endte saken med presidentens avgang fordi han offentlig hadde rørt ved et tabubelagt tema (Brink 2010, Die Welt 2010, White Paper 2006).

Både Kunduz-saken og Köhlers avgang vitnet om Tysklands vanskelige forhold til sikkerhetspolitiske problemstillinger. Samtidig har disse sakene bidratt til en gradvis endring av den strategiske diskursen i Tyskland (von Bredow 2011). I 2010 brukte daværende forsvarsminister Karl Theodor zu Guttenberg ordet "krig" om Afghanistan-konflikten og innførte nye

medaljer for tapperhet i strid. Året etter bekjente hans etterfølger Thomas de Maizière seg til begrepet "veteran" om tyske soldater som hadde deltatt i internasjonale operasjoner. Dette var nye toner. Som en konsekvens av nazistenes aggresjon hadde alt vokabular med assosiasjoner til offensiv krigføring i årevis vært bannlyst i

omtalen av tysk sikkerhetspolitikk. At man nå forsiktig gjenopptok bruken av krigsrelaterte symboler og ritualer, var et brudd med etterkrigstidens tabuer. Etter et tiår i Afghanistan med over 50 falne og enda flere skadde gjaldt det imidlertid å se realiteten i øyene (Spiegel Online 2010).

ET MER SELVSIKKERT TYSKLAND?

Til tross for endringer i den offentlige diskursen er den historisk begrunnede tilbakeholdenhetskulturen fortsatt et viktig element i Tysklands sikkerhetspolitiske opptreden. Selv etter over 20 år med normalisering oppfattes Tyskland ofte som usikkert, nølende og passivt når det kommer til spørsmål om krig og fred (Hoffmann et al. 2013). Likevel er det i dag tydeligere enn før at disse faktorene ikke alene er styrende for Tysklands holdning til Vestens konflikthåndtering. Skepsis mot deltagelse i internasjonale operasjoner har flere ganger blitt forklart med motviljen mot å bli dratt inn i et dårlig begrunnet militært eventyr. Zeit-journalisten Bernd Ulrich kaller denne holdningen en "frisetting av den ubetingede allianse solidariteten" (Ulrich 2011:55-56).

Aldri stå alene. Aldri være isolert fra de allierte. Aldri gå en "Sonderweg". Sammen med "aldri mer krig" var disse prinsippene styrende for Vest-Tysklands politikere under den kalde krigen. Etter gjenforeningen passet Helmut Kohls regjering på å bekrefte multilateralismeprinsippet og allianseforpliktelsen ved å forankre et større og mektigere Tyskland enda tettere i Vesten. Etter terrorangrepene mot USA i 2001 erklærte Kohls etterfølger Gerhard Schröder Tysklands ubetingede solidaritet og lovet militær støtte til krigen mot Taliban-regimet i Afghanistan (Beste et al. 2011).

Den samme regjeringens nei til deltagelse i Irak-krigen anses som et brudd på tysk alliansepolitikk (Schreer 2013: 167). I 2003 sto Schröder

skulder ved skulder med den franske president Jacques Chirac i sin motstand mot George W. Bushs krigsplaner. På sikkerhetskonferansen i München i 2003 tilbakeviste utenriksminister Fischer offentlig den amerikanske forsvarsminister Donald Rumsfelds begrunnelse for krigen mot Saddam Hussein. Hans utrop "I'm not convinced" ble skjellsettende ("an almost epochal event") i tysk utenrikshistorie (Bernstein 2004, Fischer 2011). Berlins håndtering av Libya-krisen ble sett som en forlengelse av den økte tyske selvsikkerheten. For statsviteren Gunter Hellman er Tysklands opptreden – fra Irak til Libya – uttrykk for "a sharpened awareness of power and status", en utvikling som han anser som grunnleggende og ikke begrenset til den politiske eliten (Hellmann 2011:45, Heilbrunn 2012).

Også Frankrike har tidligere støttet på tysk uvilje mot å delta i operasjoner fordi Berlin ikke var overbevist om hensikten. Da Paris i 2007 arbeidet for en EU-styrke til Tsjad i forbindelse med krisen i Sør-Sudan, støttet Berlin formålet, men vegret seg mot å bidra militært. Forhandlingene om opprettelsen av EUFOR Tchad utviklet seg til en langvarig dragkamp i Brussel, også fordi mange medlemsland mistenkte Paris for å sette egne nasjonale interesser foran fellesskapets (Gathmann 2007, Hagemann 2010). I forbindelse med Libya-krisen i 2011 kom denne mistanken enda tydeligere til uttrykk. Flere politikere og diplomater pekte på aktivismen til "feltherren" Sarkozy. De viste irritasjon over presidentens innenrikspolitiske hensyn,

postkoloniale interesser og manglende vilje til å konsultere (Saint Paul 2011, Wittrock 2011).

Både i Berlin og i Paris er man imidlertid klar over at europeisk sikkerhet – inkludert stabiliseringen av nærområdene – avhenger av et godt fransk-tysk samarbeid. At den nye franske regjeringen konsulterte med Berlin i forkant av Mali-operasjonen, viser at man også i Paris har lært av de diplomatiske feilgrepene under krigen i Libya.

Fra og med våren 2011 har den tyske selvsikkerheten fått en ny protagonist. Thomas de Maizière, som fulgte Libya-krisen som nyinnsatt forsvarsminister, har påtatt seg rollen som sikkerhetspolitisk talsmann (Brost/Lau 2011). I motsetning til sin kollega i utenriksdepartementet, som har blitt selve symbolet for Tysklands tilbakeholdenhet, presenterer de Maizière et land som er klart til å ta på seg militære oppgaver, men som sier nei når det kan reises tvil om hvorvidt nasjonale eller europeiske interesser står på spill. I en debatt med De grønnes Jürgen Trittin i nyhetsmagasinet *Der Spiegel*, sa han i november 2012:

Tyskland skal lede på en måte som ivaretar de felles europeiske interessene. Dette forventer våre partnere. Å ta lederansvar betyr imidlertid ikke at vi går dit hvor andre vil at vi skal gå, men dit hvor vi selv vil. [...] I Libya-spørsmålet har vi med overbevisning sagt: Her skal vi ikke delta. Og i Tyrkia sier vi med samme overbevisning: Her skal vi delta. Allianseargumentet var viktig i begge tilfeller, men vi har kommet til ulike resultater. Jeg er lei av at alliansesolidariteten vår trekkes i tvil av en eller annen i inn- eller utland hver gang vi tar en avgjørelse. (de Maizière/Trittin 2012)

I samme intervju erklærte han: “Vi har en økonomisk-politisk lederrolle i Europa, enten vi ønsker det eller ikke. Vi har også en sikkerhetspolitisk lederrolle i Europa.” (ibid.) Ved å diskutere Tysklands sikkerhetspolitiske rolle i

verden, behovet for væpnede droner, eller menneskerettigheter som “bare et aspekt” i vurderingen av intervensjoner, har de Maizière blitt en “Tabubrecher”. Samtidig som han snakker på regjeringens vegne og forsvarer avgjørelsen i Libya-saken, vektlegger de Maizière Tysklands rolle annerledes enn både Westerwelle og Merkel, som begge har en langt mer forsiktig holdning til bruk av militærmakt (Dausend 2012).

FINNS DET EN MERKEL-DOKTRINE?

Foran valget i september 2013 kan man spørre seg om den sittende regjeringen har utviklet en egen sikkerhetspolitisk signatur. Kansleren selv uttaler seg ikke ofte om sikkerhetspolitiske spørsmål. Likevel mener mange observatører at Merkel har lagt seg på en nokså tydelig kurs, noe både Libya og Mali er eksempler på. Hennes tale til den tyske forsvarsledelsen i oktober 2012, der hun blant annet annonserte et tysk bidrag til EUs opplæringsstyrke i Mali, blir trukket fram som en nøkkeltekst for det som *Der Spiegel* kaller “Merkel-doktrinen”. Merkels budskap er at Tysklands bidrag til kriseforebygging og krisehåndtering først og fremst burde dreie seg om utdanning og opprustning (“Ertüchtigung”) av regionale samarbeidspartnere:

Det er i vår interesse å styrke våre partnere på en slik måte at de kan arbeide effektivt for sikkerhet og fred i sine regioner [...] Den som føler et ansvar for fredsbevaring uten å være i stand til å ta på seg en aktiv rolle i fredsbevaring overalt i verden, den må også oppfordres til å hjelpe pålitelige partnere, slik at de kan ta på seg en tilsvarende rolle. (Merkel 2012)

Merkels standpunkt er kontroversielt fordi det setter Tysklands uvilje til å gripe inn militært i sammenheng med landets rolle som verdens tredje største våpeneksportør. Blant landene som Tyskland selger våpen til, er Saudi-Arabia og Algerie, som utvilsomt spiller en sentral rolle for stabilisering av regionen, men som også står for et mildt sagt diskutabelt forhold til menneskerettigheter. Regjeringen tilbakeviser

påstanden om en doktrine og insisterer på at eksportpolitikken alltid må og skal være restriktiv og verdibasert. Dessuten vil Merkel involvere regionale organisasjoner som Den afrikanske union og ECOWAS, og hun satser på økt samarbeid om våpeneksport innenfor Nato og EU i framtiden. Eksperter som står regjeringen nær, tilføyer at alle tyske regjeringer – både før og etter den kalde krigens slutt – har ført en politikk som balanserer eksportinteresser med hensynet til menneskerettigheter (Krause 2012).

Trolig vil det være vanskelig for en ny regjering å føre en substansielt annerledes politikk på dette området, for eksempel å få skape et mer samkjørt eksportregime i regi av Nato eller EU. Terrorangrepet mot gassanlegget i In Amenas noen få dager etter Mali-intervensjonen har rettet søkelyset mot Algeries sentrale rolle for sikkerheten i regionen, og striden i EU om våpenleveranser til opprørerne i Syria understreker hvor vanskelig det er å finne europeiske løsninger i slike spørsmål. Likevel er våpeneksport et av de få sikkerhetspolitiske områdene der opposisjonen prøver å profilere seg i den kommende valgkampen. Sosialdemokratenes kanslerkandidat Peer Steinbrück har varslet at en regjering under hans ledelse vil gå tilbake til en mer restriktiv eksportpolitikk (Steinbrück 2013). Også De grønne, Tysklands tredje største parti, har utpekt våpeneksport som et sentralt område der de er uenige med regjeringen (Bündnis 90/Die Grünen 2013). Spesielt aktiv i denne saken er partiet Die Linke, som nylig har fått regjeringen til å redegjøre i detalj for hvordan Algerie rustes opp til å være en partner i kampen mot terror og for stabilitet i Nord-Afrika (Deutscher Bundestag 2013a, Friedrichs 2013). Vi må også ta i betraktning at to tredjedeler av befolkningen

er imot eksport av våpen til kriseregioner (Amnesty International 2013).

Hvordan Tyskland forsoner seg med sitt selv-bilde som europeisk stormakt og forholder seg til sine sikkerhetspolitiske dilemmaer, er i første omgang et spørsmål for den innenrikspolitiske debatten. Men Tyskland har også et ansvar for europeisk sikkerhet. På grunn av sin størrelse representerer Berlin en europeisk stormakt som påvirker Europas evne til å spille en rolle i internasjonal sikkerhetspolitikk. Hvorvidt Tyskland bidrar til, støtter eller blokkerer en europeisk intervensjon i regionale konflikter er et spørsmål som opptar Berlins partnere og allierte. Disse blir ofte provosert av Berlins tilbakeholdenhet, spesielt når den akkompagneres av en moralsk pekefinger. Den tidligere franske utenriksminister Hubert Védrine, som i dag er rådgiver for president Hollande, uttrykte dette nylig i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*:

Tyskland ser på seg selv i all hovedsak som en pasifistisk makt. Men som Europas viktigste økonomiske makt utøver Tyskland betydelig innflytelse. Hvorfor nekter Tyskland å akseptere en større rolle også på andre områder? [...] Jeg kan ikke se hva som skal hindre Tyskland i å spille en større rolle i internasjonal politikk og i forbindelse med militære operasjoner. Tyskland kunne være en genuin makt – fredelig, men ikke pasifistisk. Kort sagt: nyttig. (Védrine 2012)

En mer aktiv og tydelig utenriks- og sikkerhetspolitisk profil anses som spesielt viktig i en tid, der Europas forsvarsevne utfordres av nye sikkerhetstrusler, geostrategiske endringer og stramme budsjetter.

TYSKLAND ROLLE I EUROPEISK SIKKERHETSPOLITIKK

Internasjonal sikkerhetspolitikk etter den kalde krigens slutt har vært preget av regionale konflikter, nye trusler som cyber-angrep og framveksten av internasjonal terrorisme. En av de

viktigste kildene til usikkerhet er for tiden finanskrisene i Europa og USA. De skaper sosial uro, men risikerer også å bidra til å svekke Vestens evne til å forsvare seg. Eksperter peker på at

kuttene i de offentlige budsjettene er i ferd med å redusere forsvarsevnen i mange europeiske land til et nivå som vil gjøre det vanskelig å reversere trenden (Mölling 2011). Samtidig ruster spesielt landene i Øst-Asia kraftig opp. USA ser nå den største sikkerhetspolitiske utfordringen i den asiatiske stillehavsregionen og har varslet at de fleste ressursene må settes inn der.

Washingtons vektlegging av Asia betyr imidlertid ikke at USA forlater Europa. Amerikanske politikere understreker gang på gang Europas betydning som alliert, og vil nødig gi opp eller svekke fordelene ved en tilstedeværelse i Europa og et forpliktende samarbeid i Nato. Det er heller ikke veldig sannsynlig at USAs involvering i spenningene mellom Kina og nabostatene, eller konflikten om Nord-Koreas atomprogram, vil føre til at Nato blir engasjert militært (selv om alle europeere burde tenke gjennom denne muligheten).

Samtidig har både Libya og Mali vist at USAs nyorientering vil ha store konsekvenser for den sikkerhetspolitiske arbeids- og byrdefordelingen i alliansen, og også mellom USA og europeerne. Under begge krisene har politikerne i Washington gjort det klart at de ville spille en tilbaketrukket rolle – en strategi som har fått merkelappen “leading from behind”. Når USA prioriterer andre regioner, må europeerne ta økt ansvar i sitt eget nabolag. Spesielt Frankrike, og til en viss grad Storbritannia, har svart på disse forventningene ved å ta et lederansvar i Libya og Mali. Samtidig ble det under begge operasjonene tydelig at europeerne er avhengige av at USA stiller opp med sentrale ressurser, spesielt innenfor lufttransport, lufttanking og etterretning (Johnson/Mueen 2012, Wall Street Journal 2013). Byrdefordeling har vært et tema for Nato så lenge alliansen har eksistert. Men under det enorme budsjettpresset har Obama-administrasjonen gjort det klart at USA ikke lenger vil kunne opprettholde sitt finansielle og militære engasjement innenfor Nato. Midt under Libya-operasjonen uttrykte USAs daværende forsvarsminister Robert Gates sin frustrasjon

over europeernes mangelfulle innsats for å holde forsvarsbudsjettene på et tilstrekkelig nivå (Gates 2011). I likhet med sine forgjengere og etterfølgere var Gates krystallklar: Europeerne må bidra mer. Slik sett ligger det en veloverveid holdning bak når Washington har valgt en mer tilbaketrukket rolle i Libya og Mali. Ifølge avisen *Die Welt* anser amerikanerne “Libya og Mali som et pedagogisk ment fitnessprogram for europeerne” (Jungholt/Wergin 2013).

For europeerne fører denne utviklingen med seg to sentrale utfordringer: de må finne effektive løsninger for å svare på kriser i sitt nabolag, og de må samarbeide bedre for å opprettholde Europas forsvarsevne. Når det gjelder spørsmålet om hvordan Europa vil svare på framtidige kriser, har hendelsene i Libya og Mali intensivert debatten om den organisatoriske rammen for internasjonale operasjoner. Vil slike operasjoner bli håndtert innen Nato-alliansen, innenfor rammen av Den europeiske union, eller ved at individuelle nasjonale aktører samarbeider i koalisjoner?

Nato har fått mye ros for sitt svar på Libya-krisen. Men Libya har også demonstrert en del av alliansens svakheter, og i Brussel og medlemslandene foregår det en kontinuerlig debatt om alliansens oppgaver. I Mali har generalsekretæren helt fra begynnelsen utelukket at Nato ville påta seg en rolle: “Nato kan ikke reise fra land til land som verdens politimann” (Fogh Rasmussen 2013). Dermed skyves ansvaret over til EU, som i begge krisene har bekreftet sin manglende evne til å opptre som en relevant sikkerhetspolitisk aktør, det vil si en aktør som kan ta for seg hele bredden av militære oppgaver. I Libya ble EU satt helt på sidelinjen (Bacia 2011, IISS 2011). To år senere i Mali var EU heller ikke i stand til å reagere raskt da sikkerhetssituasjonen forverret seg, for eksempel ved å mobilisere de multinasjonale kampstyrkene (*battle groups*) som ble etablert med Lisboa-traktaten fra 2009 med tanke på akkurat denne typen intervensjoner (Gros-Verheyde 2013, Economist 2013). Ironisk nok var det den såkalte Weimar

Battle Group, sammensatt av franske, tyske og polske enheter, som i første halvår 2013 skulle stå klar til innsats med Polen som *framework nation*. Ifølge en fransk oberst hadde den 1700 mann sterke EU-kampstyrken uansett vært til lite hjelp for Frankrike i Mali (Retman 2013). For mange eksperter ble krisen dermed “yet another example of the EU’s inability to take responsibility for security matters in its neighbourhood and beyond” (Faleg 2013).

Hvorvidt en EU-ledet kampstyrke noen gang vil gjennomføre en militær operasjon, er uvisst. Til tross for flere tiår med en felles utenriks- og sikkerhetspolitikk er det åpenbart enda vanskeligere å bli enige om spørsmål som involverer liv og død, enn om finanspolitiske avgjørelser. En forklaring på EUs problem er at det nærmest er umulig å forene 27 ulike interesser og holdninger vedrørende bruk av militærmakt og geografisk prioritering til en felles strategisk kultur (Meyer 2006, Kirchner 2010). En slik “European strategic culture” anses imidlertid som et nødvendig grunnlag for en effektiv europeisk militærstyrke, eller til og med en “europeisk armé” (Koenig 2011, Göler 2011, Major 2012).

Verken Nato eller EU har vist seg å være egnet som ramme for hurtig respons på en internasjonal krise. Både i Libya og Mali – og før det i Afghanistan og ved flere mindre kriser i Afrika – ble operasjonen derfor først lansert med en unilateral intervensjon, eller av en koalisjon av villige stater. De fleste aktører i USA og Europa ser ut til å akseptere at “den nye strategiske realiteten” (Rynning 2013) krever et mer improvisert samarbeid i form av koalisjoner, i hvert fall inntil det er mulig å bygge nok konsensus for en operasjon i regi av Nato eller EU. Da den nyutnevnte amerikanske forsvarsminister Chuck Hagel nylig ringte til sin franske kollega, sa han: “Mali operations are a good example of building an alliance with common interests to deal with shared threats and challenges” (Hagel 2013).

At militære intervensjoner ikke planlegges og gjennomføres innenfor rammen av en institu-

sjon som Nato eller EU, anses ofte som et handikap (Busse 2012). “Recent interventions,” skriver Richard Gowan, “have shown that the EU’s members are not toothless. But these interventions have been improvisations, not part of a grand strategy” (Gowan 2013). Et mer pragmatisk samarbeid betyr imidlertid ikke at de etablerte institusjonene mister innflytelse, eller at målet om å styrke deres effektivitet kan nedprioriteres. Utfordringen ligger, som Sten Rynning framhever, i nødvendigheten av å knytte de ulike institusjonene og grupperingene sammen til et mest mulig effektivt rammeverk:

A coalition can make strategy on its own, unilaterally and in isolation, for sure; but strategy will be more manageable if the triad is brought to play. This goes for both small and big wars: war time leadership in the twenty-first century [...] to a great extent about connecting coalitions, institutions and tents. (Rynning 2013:55)

Libya og Mali har vist at den tyske regjeringen ikke er komfortabel med en deltagelse i koalisjoner. Likevel aksepteres det i økende grad at pragmatiske løsninger i form av mindre grupperinger er nødvendig for å svare effektivt på dagens sikkerhetspolitiske utfordringer (Schöckenhoff/Kiesewetter 2012, Keller et al. 2012, Major 2013). I München beskrev forsvarsminister de Maiziére samarbeidet om internasjonale intervensjoner som

an institutionalized form of co-operation between the UN, NATO and the EU on the one hand, and – as I would like to call it – a *situational, event-driven, but nonetheless coordinated co-operation* with individual stakeholders on the other hand [...] (de Maiziére 2013a)

I Libya var Tyskland ikke villig til å slutte seg til en koalisjon, men tok heller ikke lederansvar for å håndtere krisen innenfor den ønskede institusjonelle rammen. I Mali aksepterte forbundsregjeringen Frankrikes forslag om en EU-styrke, og støttet også opp – om enn i begrenset om-

fang – under den fransk-ledede koalisjonen som stoppet opprørernes frammarsj.

En pragmatisk holdning til institusjonelle rammer preger også den tyske debatten om hvordan Vesten kan opprettholde evnen til å forsvare seg og bidra til internasjonal sikkerhet. Initiativer har blitt lansert i regi av Nato og EU, og gjennom ulike forslag til regionalt eller bilateralt samarbeid. Forslaget til Natos generalsekretær om *smart defence*, presentert på sikkerhetskonferansen i München 2011, var et av hovedtemaene på alliansens toppmøte i Chicago 2012 og følges opp gjennom ulike prosjekter. I EU går lignende initiativer under slagordet *pooling and sharing*. Weimar-samarbeidet mellom Frankrike, Tyskland og Polen (nylig utvidet med Italia og Spania til Weimar pluss), Ghent-initiativet lansert av Tyskland og Sverige, og Visegrad-samarbeidet mellom de sentraleuropeiske landene er eksempler på regionalt samarbeid innenfor EUs rammer. Den britisk-franske Lancaster House-avtalen av 2010 er det mest prominente eksemplet i en serie bilaterale avtaler. Det nordiske forsvarssamarbeidet er et eksempel på et samarbeid som bringer sammen land med ulik tilknytning til Nato og EU. Utfordringen ligger også her i spørsmålet om hvordan ulike initiativer og samarbeidsformater koordineres på en mest mulig effektiv og kostnadsbesparende måte.

TYSKLAND SOM "ANLEHNUNGSPARTNER"

På grunn av sin geografiske beliggenhet i midten av Europa, men også ut fra sin sentrale stilling i EU og Nato, samt sin historisk betingede forpliktelse til forankring i multinasjonale samarbeidsfora, har Tyskland et spesielt ansvar for å binde initiativer, formater og grupperinger sammen. Berlin er en naturlig del eller en sentral partner for de fleste sammenslutninger. I sin tale til forsvarsledelsen understreket kansleren at Tyskland ser på seg selv som et land som skal fortsette å stille med hele bredden av sikkerhetspolitiske ressurser. I den aktuelle situasjonen, der de fleste land er nødt til å kutte forsvarsutgiftene og der *pooling and sharing* av

kapasiteter ofte er eneste reelle mulighet, skal Tyskland fungere som en "Anlehnungspartner", det vil si en partner som mindre land kan "lene seg på" når de må finne mer kostnadseffektive løsninger.

Hovedlinjen "bredde foran fordypning" er et alvorlig ment tilbud om samarbeid. Det skal sikre vårt sikkerhetspolitiske ansvar som "Anlehnungspartner" i [Nato-]alliansen. (Merkel 2012)

Det er slett ikke bred enighet om at samarbeid i mindre grupper er den riktige veien å gå for å styrke Europas forsvarsevne. Mens pragmatikerne er overbevist at det tar for lang tid å vente på en løsning som involverer alle partnere, frykter skeptikerne at denne framgangsmåten svekker ambisjonen om å skape en enhetlig europeisk sikkerhets- og forsvarspolitik. Ifølge sosialdemokratenes kanslerkandidat Peer Steinbrück står regjeringens "bredde foran fordypning"-tilnærming i veien for effektive pooling and sharing-tiltak, som bør være alvorlig mente skritt på veien mot en europeisk armé (Steinbrück 2013, SPD 2013).

Å arbeide for "mer Europa" og for en "europeisk armé" er politisk opportunt i Tyskland. I koalisjonsavtalen fra 2009 ble etablering av en europeisk armé underlagt full parlamentarisk kontroll nevnt som et "langsiktig mål" (long-term objective), noe utenriksminister Westerwelle bekreftet året etter (CDU 2009, Westerwelle 2010). På sosialdemokratenes side har også partileder Sigmar Gabriel og parlamentarisk leder Frank-Walter Steinmeier gjen-tatte ganger understreket nødvendigheten av en europeisk armé (Gabriel 2012). Heller ikke sosialdemokratene legger skjul på at det er snakk om et framtidig siktemål (*Fernziel*). Samtidig vil de fleste tyske politikere være enige med Steinmeier i at det er nødvendig å investere "optimisme, energi og tilstrekkelig politisk vilje" for å nå dette målet (Steinmeier 2013). I innledningen til en debattbok med bidrag fra tyske politikere, embetsmenn og eksperter, skriver redaktørene:

Den europeiske integrasjonen har alltid levd av modige idéer. Vi trenger visjoner for å finne framdrift og orientering mot forbedringer. Et Europa som er utenrikspolitisk handlekraftig og som tar sitt ansvar for et internasjonalt system i endring på alvor, må også enes i sikkerhet og forsvar. Til dette trengs et militært instrument som er genuint europeisk. (Kaldrack og Pöttering 2011:20)

Sett i lys av denne proeuropeiske retorikken brøt forsvarsminister de Maizièrre med nok et tabu, da han i sin åpningstale på årets sikkerhetskonferanse i München tilbakeviste "the vision of a joint European army [...] a vision that puts off many people anyway" (de Maizièrre 2013). Det er riktig at få andre land er villige til å slutte seg til Tysklands visjon om en europeisk armé – for mange er det tvert imot en rød klut. Da utenriksministeren samlet et utvalg av sine europeiske kolleger i en arbeidsgruppe for å utrede muligheter for mer integrasjon (Future of Europe Group) deltok verken Sverige eller Storbritannia – to land som av ulike grunner er spesielt skeptiske til et integrert europeisk forsvar. Likevel kunne ikke gruppen enes om en europeisk armé som et langsiktig mål. I stedet het det i den avsluttende rapporten:

To make the EU into a real actor on the global scene we believe that we should in the long term: [...] aim for a European Defence Policy with joint efforts regarding the defence industry (e.g. the creation of a single market for armament projects); for some members of the Group this could eventually involve a European army. (Future of Europe Group 2012)

Mens det er uvant for tyske politikere å gi offentlig avkall på visjonen om en europeisk armé, har de Maizièrre et flertall av sine landsmenn (og europeere for øvrig) med seg. De fleste ønsker et tettere samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk, men vil ikke gi avkall på egne styrker (*If. Zeitschrift für innere Führung* 2013).

EU OG NATO

Et hovedspørsmål som står igjen, er hvor mye ansvar Tyskland er villig å ta for å gjøre Europa bedre sikkerhetspolitisk rustet for fremtiden. Eurokrisen har lært Tyskland hvor utakknemlig rollen som ledernasjon kan være. Selv om mange roper på mer lederskap, er tyske beslutningstakere spesielt forsiktige når det kommer til sikkerhetspolitiske spørsmål. I stedet vil tyske regjeringer gjøre mest mulig for å opprettholde den euroatlantiske arkitekturen bestående av EU og Nato. I München etterspurte de Maizièrre en mer pragmatisk holdning til de samarbeidsfora og instrumenter man har til rådighet i dag, og argumenterte for en bedre arbeidsfordeling: "This means: NATO and the EU by means of a sensible division of labor, not: NATO or the EU" (de Maizièrre 2013). Også forbundskansleren understreket at

sett fra vårt perspektiv danner Nato og EUs felles sikkerhets- og forsvarspolitikken en komplementær helhet. [Organisasjonene] utfyller hverandre. De byr hver for seg på en spesifikk, uunnværlig merverdi. (Merkel 2012)

At tysk forsvars- og sikkerhetspolitikk må forankres i EU og Nato, er urokkelig konsensus i Tyskland. Regjeringsprogrammene foran det kommende valget viser stor grad av enighet i dette spørsmålet (SPD 2013:109, Bündnis 90/Grüne 2013). Hvorvidt det skal investeres mer i Nato, om arbeidet for en europeisk armé skal intensiveres, eller om det gjelder å finne pragmatiske mellomløsninger i form av regionale grupperinger, blir til syvende og sist en debatt mellom spesielt kunnskapsrike politikere og eksperter. To måneder etter valget til Forbundsdagen har den nye tyske regjeringen i teorien en mulighet til å sette sitt preg på debatten. I desember 2013 vies for første gang på flere år et EU-toppmøte til sikkerhets- og forsvarssamarbeid. Det er imidlertid lite sannsynlig at dette toppmøtet vil danne starten på omfattende reformprosjekter. Tyskland er i all hovedsak en status quo-makt (Keller 2012), og det

skal mye til før forslag til omfattende endringer og substansielle reformer av EU eller Nato lanseres fra regjeringskontorene i Berlin. Det er all mulig grunn til å tro at Tyskland holder fast ved sin overordnede interesse i en stabil euroatlan-

tisk sikkerhetsarkitektur. Enhver tysk regjering vil nok også investere mye arbeid i å styrke konstruksjonens søyler Nato og EU, samtidig som man bidrar til ulike støttetiltak i form av mindre grupperinger.

KONKLUSJON

Tyskland bidrar omfattende til internasjonal krisehåndtering. Siden gjenforeningen i 1990 har landet gradvis utviklet sitt internasjonale engasjement, og er i dag tungt involvert i de fleste operasjoner i regi av Nato eller EU.

Tysklands opptreden under krisene i Libya 2011 og i Mali 2013 har imidlertid tydeliggjort at landets utenriks- og sikkerhetspolitikk fortsatt er preget av historisk begrunnede forbehold. Den største forskjellen fra land som Frankrike, Storbritannia og USA er en strategisk kultur som er tilbakeholden i bruk av militærmakt, og som insisterer på en solid forankring i multilaterale strukturer. Det faktum at enhver involvering av tyske styrker i kamphandlinger først må tas opp til lovpålagt parlamentarisk behandling, medfører en viss treghet i avgjørelsesprosessen. Dette gjør Tyskland uegnet som partner i koalisjoner av de villige – i hvert fall når koalisjonenes sammensetning og styrker krever en prominent rolle, deltagelse i kamphandlinger og rask handling.

Derimot er Tyskland som regel sterkt involvert i å overføre koalisjoner til organisasjoner som Nato eller EU. Ikke minst er Tyskland alltid en sentral aktør når det etableres tiltakspakker av politiske og diplomatiske initiativer, humanitær hjelp og langsiktig bistand. På alle disse områdene er Tyskland blant de ledende aktører i verden og lever opp til statusen som europeisk stormakt. Mye av kritikken mot Tysklands deltagelse i internasjonal krisehåndtering er derfor overdrevet. Verken i Libya eller i Mali har Tyskland vært så isolert og marginalisert som det ble påstått. Spesielt i Libya har imidlertid kommu-

nikasjonen sviktet både i dialogen med de allierte og vis-à-vis offentligheten.

I det siste har tyske regjeringsrepresentanter valgt en mer offensiv linje for å forklare landets sikkerhetspolitiske avgjørelser. Både utenriks- og forsvarsministerens utspill har møtt til dels heftige reaksjoner, men de har klart å formidle balansegangen mellom alliansesolidaritet, ansvar, tilbakeholdenhet og selvsikkerhet. Denne type kommunikasjon og debatt i forbindelse med bruk av militærmakt er viktig for å sikre støtte i befolkningen, men også for å unngå spekulasjoner om Tysklands rolle i Europa og verden. Slik sett har parlamentsforbeholdet en viktig funksjon. Parlamentets sterke rolle tvinger alle de involverte aktørene å foreta en skikkelig gjennomgang av målet med innsatsen, planlagte virkemidler, antatte kostnader og tidshorisont. Denne gjennomgangen gir også offentligheten et innblikk i operasjonens motiver og risiko.

På den annen side har flere representanter og eksperter i årevis gått inn for en reform av parlamentsforbeholdet. Hensikten er å sikre at Tyskland kan bidra raskere i krisesituasjoner og bli til en mer pålitelig partner. De fleste parlamentarikere er imidlertid av den overbevisning at dagenes regelverk inneholder tilstrekkelige elementer av fleksibilitet, og at parlamentets og offentlighetens rett til å kontrollere myndighetenes argumenter for intervensjon er altfor viktig til at den kan svekkes.

Til tross for mye debatt og bedre kommunikasjon gjenstår to sentrale spørsmål etter de siste krisene. Det første handler om solidaritet og byrdefordeling. Hvordan kan man overlate til andre lands soldater å delta i kamphandlinger, mens

det egne bidraget begrenses til logistisk støtte – selv om man deler intervensjonens målsetting? Den pågående diskusjonen om Vestens rolle i Syria-konflikten viser igjen at Frankrike og Storbritannia er mer villige enn Tyskland og andre partnere til å ta ansvar for militære bidrag. Men disse to landene er også under et enormt økonomisk press, og vil på sikt ikke ha kapasitet til å spille den samme framtreddende rollen i flere operasjoner – i hvert fall ikke samtidig. Når flere nye kriser oppstår, vil presset på Tyskland øke ytterligere. For å unngå at hver ny internasjonal krise utløser en ny debatt om alliansesolidaritet og byrdefordeling, er det nødvendig med en bedre samkjøring av de nasjonale sikkerhetsanalysene og -strategiene mellom partnerne. At Frankrike har invitert tyske og britiske eksperter til å delta i arbeidet med den nye hvitboken, er et skritt i riktig retning. Tyskland og andre land bør gjøre det samme, og de nasjonale sikkerhetsstrategiene eller hvitbøkene bør kobles tettere opp mot EUs og Natos strategiske konsepter, blant annet ved å inkludere høyrepresentanten for EUs sikkerhets- og forsvarspolitik og Natos generalsekretær i prosessen.

Det andre spørsmålet handler om arbeidsfordelingen og samspillet mellom enkeltaktører, institusjoner og partnere i den euroatlantiske (eller vestlige) sikkerhetsarkitekturen. Tyskland legger like mye vekt på Nato og EU og har et pragmatisk forhold til samarbeid i mindre grupperinger, så lenge disse ikke blir isolert fra det

større fellesskapet. Men hvilket format er best egnet i hvilken situasjon? Hvordan kan samarbeidet forbedres – før intervensjoner og ved kapasitetsbygging? Hvordan kan det europeiske elementet styrkes i en tid da USA vil (eller må) spille en mer tilbaketrukket rolle? Som et av de “tre store” landene i Europa må Tyskland ta enda større ansvar og lederskap for utbyggingen av den euroatlantiske sikkerhetsarkitekturen, som befinner seg midt i en fase av store geostrategiske omskiftingsprosesser.

Strategisk kultur endres svært langsomt, og Tysklands utvikling som sikkerhetspolitisk aktør de siste 23 årene kan noen ganger virke som “ett skritt fram og to tilbake”. Det er lite sannsynlig at sentrale elementer i den tyske kulturen, slik som preferansen for politiske løsninger og en multilateral framgangsmåte, vil få mindre betydning i overskuelig framtid. Det er heller ikke sannsynlig at Tyskland vil ta på seg en mer tydelig lederrolle, slik mange eksperter anbefaler (Schreer 2013: 174). De fleste allierte vil nok heller ha Tyskland som en sterk og ansvarsfull partner enn i en lederrolle på det sikkerhetspolitiske området. Sett i lys av sin økonomiske og politiske maktposisjon – og med blick på de geostrategiske endringsprosessene – er det derimot svært sannsynlig at Tyskland vil bli nødt til å spille en langt mer sentral rolle i alle dimensjoner av internasjonal sikkerhetspolitikk, inkludert den militære.

NOTER

- 1 I tillegg til artikler, bøker og dokumenter oppført i referanselisten, baserer studien seg på en rekke samtaler med tyske embetsmenn, diplomater og offiserer, gjennomført i Berlin (februar, oktober, november 2012) og Brussel (mars 2012).
- 2 Avlastningen skulle skje ved å sende AWACS oppklaringsfly til Afghanistan som en erstatning for amerikanske fly som ble sendt til Libya. De tyske flyenes innsats hadde lenge vært blokkert fordi den øvre grensen for mandatet var nådd. 24. mars stemte Forbundsdagen med stort flertall for en utvidelse av Afghanistan-mandatet (Spiegel Online 2011).
- 3 Alle sitater på engelsk er enten offisielle oversettelser hentet fra tyske offentlige dokumenter eller hentet fra engelskspråklige bøker og artikler.

- 4 Direkte sitater fra tyske og franske tekster er oversatt til norsk av forfatteren.
- 5 Ifølge meningsmålinger støttet 62 % NATO-intervensjonen mot Gaddafi, mens 69 % mente det var riktig at Tyskland ikke deltok i operasjonen (Forschungsgruppe Wahlen 2011). Også regjeringens valg i FNs sikkerhetsråd fikk støtte fra et flertall. 59 % mot 35 % mente at det var riktig å avstå fra å stemme (Forsa 2011a). Rett før avstemningen hadde et flertall (56 % mot 34 %) uttalt at Tyskland burde gå inn for en flyforbudssone og 70 % var for opprettelsen av et handelsembargo. Et mye tydeligere signal ble imidlertid sendt av de 88 % som sa nei til å sende tyske soldater i en militær intervensjon (Forsa 2011b).
- 6 Loven fra 2005 er en oppfølging av forfatningsdomstolens avgjørelse fra 1994, og regulerer den praksis som har etablert seg siden. Den gangen hadde flere medlemmer av Forbundsdagen klaget på deltagelse av tyske styrker utenfor Nato-området. Domstolen sanksjonerte deployering så lenge den foregikk i rammen av et system av kollektivt forsvar, men krevde at parlamentet måtte få en sentral rolle i avgjørelsesprosessen.
- 7 Til sammenligning sender Storbritannia 40 trenere til EUTM. Britene har også bidratt med 2 C 17-transportfly og et Sentinel R1-opplæringsfly til Operasjon Serval. 200 trenere stilles til disposisjon for engelskspråklige styrker fra vestafrikanske land. I likhet med Tyskland skal britiske styrker ikke delta i kamphandlinger eller "force protection". (Ministry of Defense 2013).
- 8 25. april 2013 besluttet Sikkerhetsrådet at en FN-styrke på rundt 12 000 soldater skal overta for AFISMA fra 1. juli (Sikkerhetsrådet 2013).
- 9 I en meningsmåling fra slutten av januar 2013 fryktet 46 % at Mali ville utvikle seg til et nytt Afghanistan. 52 % fryktet at et Bundeswehr-engasjement ville øke terrorfaren i Tyskland (N-TV 2013). Men hele 69 % støttet forslaget om å gi medisinsk og logistisk hjelp til Frankrikes operasjon (Infratest dimap 2013).
- 10 Ifølge en meningsmåling fra slutten av januar 2013 støtter nesten 70 % intervensjonen i Mali. Målingen registrerer også et trendskifte i holdningen til forsvarsutgiftene siden sommeren 2012. To av tre franskmenn synes forsvarsutgiftene bør økes eller holdes på samme nivå, til tross for kraftige innsparinger i andre sektorer (Merchet 2013a).
- 11 Ifølge en av Frankrikes mest erfarne forsvarsjournalister sa en rådgiver ('proche') til den franske forsvarsministeren om strategien i Mali at "meningen er å drepe så mange av de tullingene som mulig" (Merchet 2013b).

REFERANSER

AMNESTY INTERNATIONAL/INFRATEST DIMAP.

2013. *Umfrage zum Thema Rüstungsexporte*. Februar. http://www.amnesty.de/files/Amnesty_Umfrage_Waffenexporte_Feb2013.pdf

AUSWÄRTIGES AMT.

2012. *Deutschland im Sicherheitsrat der Vereinten Nationen 2011/2012*. Berlin. http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/633942/publicationFile/175256/121219_Bilanzbericht_SR.pdf

BACIA, HORST.

2011. Von wegen 'Stunde Europas' Abschied von der Idee einer gemeinsamen EU-Außenpolitik. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 30. april.

BANNAS, GÜNTHER.

2011. Kernfragen an die Kanzlerin. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21. mars. <http://www.faz.net/aktuell/politik/libyen-krieg-kernfragen-an-die-kanzlerin-1604245.html>

BERNSTEIN, RICHARD.

2004. The German Question. *New York Times Magazine*, 2. mai. <http://www.nytimes.com/2004/05/02/magazine/the-german-question.html?pagewanted=all&src=pm>

BESTE, RALF ET AL.

2011. Ein deutscher Krieg. *Der Spiegel* 36, 5. september. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-80266965.html>

BIEHL, HEIKO.

2013. Mehr Europa? *if. Zeitschrift für innere Führung*, nr. 1. http://www.if-zeitschrift.de/portal/a/ifz/!ut/p/c4/LYzBCslwEET_aLdJENGbpbZ49aL1EtIkrQtUkJsQfx4E-sMzBsYGHxgslMLDSqSd2rE-O7aaJtOK3WqspP4NKugnLUC9_LcNkhdMAPsBb_nHWNDe2ZgzWhcp5RBU9AFmH-KY11cIaQEY-2BasKplgvNjEPoddc67rPRfVpbziPE2nL18xE3c!/

BOHRER, KARL HEINZ.

2011. Projekt Kleinstaat, *Merkur* 747 (august).

VON BREDOW, WILFRIED.

2011. Germany in Afghanistan. The Pitfalls of Peace-Building in National and International Perspective. *Res Militaris* 2 (1) (høst). <http://resmilitaris.net/index.php?ID=1014923>

BRINK, NANA.

2010. Beute erlegt, Thema erledigt. Nach Köhlers Rücktritt bleibt die überfällige sicherheitspolitische Debatte aus, *Internationale Politik* 4 (juli/august).

BROST, MARC OG JÖRG LAU.

2011. Ab in die Ecke. *Zeit Online*, 26. mai. <http://www.zeit.de/2011/22/Deutschland-Isolation> (lest 3. april 2013).

BRUMMER, KLAUS OG STEFAN FRÖHLICH, RED.

2011. Zehn Jahre Deutschland in Afghanistan. *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*, Sonderheft 3. VS Verlag: Wiesbaden.

BRÖSSLER, DANIEL.

2011. Kommentar: Deutschland an der Seite von Diktatoren. *Sueddeutsche.de*, 20. mars. <http://www.sueddeutsche.de/politik/libyen-deutsche-enthaltung-an-der-seite-von-diktatoren-1.1074306>

BUCHSTEINER, RASMUS.

2013. Kommentar: Überfälliger Klartext. *Passauer Neue Presse*, 20.februar.

BUNDESWEHR.DE.

2013. Einsatzzahlen – Die Stärke der deutschen Einsatzkontingente. http://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/!ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP3I5EyrpHK9pPKUVL3UzLzixNSSKiirp-KoqMSMnNU-_INtREQD2RLYK/ (lest 25.februar 2013)

BUNDESMINISTERIUM DER JUSTIZ.

Udatert. Gesetze im Internet, Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland, Art. 24. http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_24.html

BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN.

2013. Zeit für den Grünen Wandel. Antrag für das Bundestagswahlprogramm 2013, 27. februar. http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/programmmentwurf-bundestagswahl-2013.pdf

BUSSE, NIKOLAS.

2011. Mentale Schützengräben. Warum eine gemeinsame Außenpolitik der EU unmöglich erscheint. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27. mars.

CDU (CHRISTLICH DEMOKRATISCHE UNION).

2009. *Growth Education, Unity. Coalition agreement between CDU, CSU and FDP*. Berlin. <http://www.cdu.de/portal2009/29145.htm> (lest 11. april 2013)

DAGNET, ANNE-LAURE.

2013. Mali : l'Allemagne fait le service minimum. *France Info*, 21. januar. <http://www.franceinfo.fr/politique/l-info-politique-le-fait-du-jour/mali-l-allemande-fait-le-service-minimum-867537-2013-01-21>

DAUSEND, PETER.

2012. Merkel schrödert. *Zeit Online*, 6. desember. <http://www.zeit.de/2012/50/Merkel-Ruestungsexporte-Sicherheitspolitik>

DEUTSCHER BUNDESTAG.

2013a. Drucksache 17/13015, *Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Ute Koczy u. a., und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN, Langfristige, entwicklungspolitische und zivile Aspekte des deutschen Engagements in Mali*, 10. april.

---. 2013b. Drucksache 17/12802, *Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Jan van Aken u. a. und der Fraktion DIE LINKE (Drucksache 17/12388), Rüstungsexporte nach Algerien – Kooperation, Finanzierung und Waffenausfuhrkontrolle*, 19. mars.

---. 2013c. Drucksache 17/12367, *Antrag der Bundesregierung Entsendung bewaffneter deutscher Streitkräfte zur Beteiligung an der EU-geführten militärischen Ausbildungsmission EUTM Mali*, 19. februar. <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/17/123/1712367.pdf>

---. 2013d. Drucksache 17/12368, *Antrag der Bundesregierung Entsendung bewaffneter deutscher Streitkräfte zur Unterstützung der Internationalen Unterstützungsmission in Mali unter afrikanischer Führung (AFIS-MA)*, 19. februar. <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/17/123/1712368.pdf>

---. 2011. Keine Beteiligung an Kampfeinsätzen. *Bundestag.de*, 18. mars http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2011/33798136_kw11_de_lybien/index.html

DEUTSCHLANDFUNK.

2013. Westerwelle nennt deutsche Mali-Hilfe vorbildlich. 30. januar. <http://www.dradio.de/aktuell/1995137/>

---. 2011a. Wir wollen keine Kampfeinsätze mit deutschen Soldaten in Libyen. Guido Westerwelle im Gespräch mit Peter Kapern. 12. april. http://www.dradio.de/dlf/sendungen/interview_dlf/1434067/

---. 2011b. Ich möchte nicht, dass Deutschland Teil eines Krieges in Libyen wird. Guido Westerwelle im Gespräch mit Christoph Heinemann. 17. mars. http://www.dradio.de/dlf/sendungen/interview_dlf/1413149/

DOUTHAT, ROSS.

2012. Libya's unintended consequences. *New York Times Sunday Review*, 7. juli. http://www.nytimes.com/2012/07/08/opinion/sunday/libyas-unintended-consequences.html?_r=0

LE DRIAN, JEAN-YVES.

2013a. Nous avons neutralisé une quinzaine de terroristes cette nuit au Mali. Intervjuet av *RMC.fr*, 5. mars. <http://www.rmc.fr/editorial/355566/le-drian-nous-avons-neutralise-une-quinzaine-de-terroristes-cette-nuit-au-mali/>

---. 2013b. Beim Mali-Einsatz ist die EU nicht gespalten. Intervjuet av *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 5. februar. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/afrika/verteidigungsminister-le-drian-im-gespraech-beim-mali-einsatz-ist-die-eu-nicht-gespalten-12052257.html>

ECONOMIST.

2013. Charlemagne: Europe in a foreign field. The European's ability to deploy force is failing, but Mali shows it is still needed. 19. januar. <http://www.economist.com/news/europe/21569718-europeans-ability-deploy-force-abroad-falling-mali-shows-it-still-needed-europe>

---. 2011. Charlemagne: Germany and Libya. The Return of the Afrika (aid) Korps? 8. april. http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/04/germany_and_libya

EDD (EUROPEAN DIPLOMACY AND DEFENCE).

2013. EU plans international meeting on Mali. *European Diplomacy and Defence* 575, 22. januar.

ERLANGER, STEVEN.

2013. The French Way of War. *New York Times Sunday Review*, 20. januar. http://www.nytimes.com/2013/01/20/sunday-review/the-french-way-of-war.html?smid=tw-share&_r=1&

ERLANGER, STEVEN OG JUDY DEMPSEY.

2013. Germany steps away from European Unity. *New York Times*, 23. november. http://www.nytimes.com/2011/03/24/world/europe/24germany.html?pagewanted=all&_r=0

EUROPE 1.

2013. Où est l'Allemagne? (Lellouche). 18. januar. www.europe1.fr/Politique/Mali-Ou-est-l-Allemagne-Lellouche-1384001

FABIUS, LAURENT OG GUIDO WESTERWELLE.

2013. Germany and France in the Service of Europe. Joint article to mark the 50th anniversary of the signing of the Élysée Treaty. Publisert i *Le Monde*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* o.a., 22. januar. Engelsk oversettelse publisert av *German Missions in the United States*. http://www.germany.info/Vertretung/usa/en/___pr/P___Wash/2013/01/22-Elysee-JointArticle-st.html

---. 2012. The EU is determined to meet the challenge – fanaticism and terror in Mali must be stopped. Kronikk publisert i *Rheinische Post* og *Le Figaro*, 10. november. Engelsk versjon publisert av *Auswärtiges Amt*. <http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Interview/2012/121110-BM-Fabius-RHP.html>

FALEG, GIOVANNI.

2013. Castles in the Sand. Mali and the demise of the EU's Common Security and Defence Policy. *CEPS Commentary*, 28. januar.

FEDERAL MINISTRY OF DEFENCE.

2006. *White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*. http://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/!ut/p/c4/Dca7DYAwDAXAWVgg7unYAuicYCVP-Qrnsz7omqObfoUnPHfUwolOu-hx2u4zN0xuFC_IGQddWEzqi4eLF1i7mqXFkKf-WQNUOF6jFY_sAY_7e5g!!/

FICHTNER, ULLRICH.

2011. Ein deutscher Selbstmord. *Der Spiegel*, 11. april. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-77962921.html>

FISCHER, MICHAEL OG SATOR, CHRISTOPH.

2013. Mali-Einsatz 'kann gefährlich werden'. *Passauer Neue Presse*, 20. februar.

FORSA.

2011a. War die Enthaltung Deutschlands im Libyen-Konflikt richtig? Meningsmåling gjennomført av Forsa 24.-25. mars. Publisert i *Stern*, nr. 14, 31. mars, s. 27. <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/182541/umfrage/meinung-zur-enthaltung-deutschlands-im-libyen-konflikt/>

---. 2011b. Wie sollte Deutschland gegen Gaddafi vorgehen? Meningsmåling gjennomført av Forsa 10.-11. mars. Publisert av *Stern*, nr. 12, 17. mars, s. 17. <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/180635/umfrage/meinung-zum-vorgehen-von-deutschland-gegen-gaddafi-in-libyen/>

FORSCHUNGSGRUPPE WAHLEN.

2011. Meningsmåling: Halten Sie es für richtig, dass sich Deutschland nicht am Militäreinsatz in Libyen beteiligt? Gjemnomført av *Forschungsgruppe Wahlen* 29.-31. mars. Publisert av *ZDF Politbarometer*, 1. april. <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/182566/umfrage/meinung-ueber-eine-deutsche-beteiligung-am-militaereinsatz-in-libyen/>

FRIED, NICO.

2010. Fischer: 'Ich habe gelernt "Nie wieder Ausschwitz"'. *Süddeutsche Zeitung*, 19. mai. <http://www.sueddeutsche.de/politik/fischer-ich-habe-gelernt-nie-wieder-auschwitz-1.915701>

FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG.

2013. Mit großer Mehrheit. Bundestag billigt Entsendung von Soldaten nach Mali, 28. februar. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/mit-grosser-mehrheit-bundestag-billigt-entsendung-von-soldaten-nach-mali-12097738.html>

FRIEDRICHS, HAUKE.

2013a. Rüstungsexporte. Gute Geschäfte dank der Merkel-Doktrin. *Zeit Online*, 28. mars. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-03/merkel-ruestungsexporte-algerien>

---. 2013b. Westerwelles Untätigkeit ist sein Konzept. *Zeit Online* 15. januar. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-01/westerwelle-mali-unterstuetzung>

---. 2012. Die Bundeswehr ist längst in Mali. *Zeit Online*, 29. oktober. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2012-10/bundeswehr-mali-einsatz-ausbildung>

FUTURE OF EUROPE GROUP.

2012. *Final Report*. Auswärtiges Amt, 17. september. <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/626338/publicationFile/171838/120918-Abschlussbericht-Zukunftsgruppe.pdf>

GABRIEL, SIGMAR.

2012. *Rede bei den 8. Petersberger Gesprächen*, 12.mars. www.spd.de/aktuelles/Pressemitteilungen/69212/20120310_rede_sigmar_petersberg.html

GATES, ROBERT M.

2011. The Security and Defense Agenda (Future of NATO). Avskjedstale i Brussel, 10 juni. <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581>

GATHMANN, FLORIAN.

2013. De Maizière und die Drohnen-Debatte. Der Tabubrecher *Spiegel Online*, 31. januar.

---. 2007. Merkel lobt Frankreichs Mission – will aber keine Truppen stellen, *Spiegel Online*, 18. juli. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-merkel-lobt-frankreichs-mission-will-aber-keine-truppen-stellen-a-495219.html>

GOMES, ANA.

2011. Was EUFOR Libya an April fool's joke?, *EUobserver.com*, 13. juli. <http://euobserver.com/opinion/32624>

GOWAN, RICHARD.

2013. Improvisation, not Strategy, Drives Europe's New Hawkishness. *World Politics Review*, 11. februar. <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12708/diplomatic-fallout-improvisation-not-strategy-drives-europe-s-new-hawkishness> (lest 10. mai 2013).

---. 2011. The EU and Libya: Missing in action in Misrata. *European Council on Foreign Relations*, 31. mai. http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_eu_and_libya_missing_in_action_in_misrata

GRABENHEINRICH, CHRISTOPH.

2013. Frankreich feuert, Deutschland diskutiert. *Tagesschau.de*, 14. januar. <http://www.tagesschau.de/inland/mali284.html>

GROS-VERHEYDE, NICOLAS.

2013. Mali. Un certain échec du concept des battlegroups. *Blog. Bruxelles2*, 17. januar. <http://www.bruxelles2.eu/defense-ue/defense-ue-droit-doctrine-politique/mali-lechec-du-concept-des-battlegroups.html>

GUJER, ERIC.

2009. *No more Hypocrisy. Germany is a Great Power*. Körber Policy Paper, nr. 1. Berlin.

GÜSSGEN, FLORIAN.

2011. Militäreinsatz in Libyen: Deutschland verrät die Rebellen. *Stern.de*, 18. mars. <http://www.stern.de/politik/ausland/militaereinsatz-in-libyen-deutschland-verraet-die-rebellen-1665205.html>

GÖLER, DANIEL.

2012. Die Europäische Union in der Libyen-Krise: Die 'responsibility to protect' als Herausforderung für die strategischen Kulturen in Europa *Integration* 1. http://www.integration.nomos.de/fileadmin/integration/doc/Aufsatz_integration_12_01.pdf

HACKE, CHRISTIAN.

2011. Deutschland und der Libyen-Konflikt. Zivilmacht ohne Zivilcourage. Essay. *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 29. september. <http://www.bpb.de/apuz/33124/deutschland-und-der-libyen-konflikt-zivilmacht-ohne-zivilcourage-essay?p=all>

HAGEL, CHUCK.

2013. *Readout of Secretary of Defense Hagel's Call with French Minister of Defense Jean-Yves Le Drian*. U.S. Department of Defense, nyhetsmelding, nr. 165-13, 20. mars. <http://www.defense.gov/releases/release.aspx?releaseid=15875>

HAGEMANN, FRANK.

2010. Der lange Weg zu EUFOR Tschad: Die europäische Union in Zentralafrika. I *Wegweiser zur Geschichte. Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Redigert av Bernhard Chiari og Magnus Pahl. Paderborn: Schöningh.

HAMMERSTEIN, KONSTANTIN VON, ET AL.

2012. Die Merkel-Doktrin. *Der Spiegel* 49, 3. desember. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-89932536.html>

HARNISCH, SEBASTIAN OG HANNS W. MAULL, RED.

2001. *Germany As a Civilian Power?: The Foreign Policy of the Berlin Republic*. Manchester: Manchester University Press.

HECKING, CLAUS.

2011. Westerwelle und sein Libyen-Fiasko. *Financial Times Deutschland*, 18. mars. <http://www.ftd.de/politik/international/:militaeraktionen-gegen-gaddafi-westerwelle-und-sein-libyen-fiasko/60027544.html>

HEILBRUNN, JACOB.

2012. All roads lead to Berlin. *National Interest*, november/desember. <http://nationalinterest.org/print/article/all-roads-lead-berlin-7622>

HELLMANN, GUNTER.

2011. Normatively disarmed but Self-Confident. German Foreign Policy 20 Years after Re-Unification. *IP Journal*, 1. mai. <https://ip-journal.dgap.org/en/ip-journal/topics/normatively-disarmed-self-confident-0>

HEMICKER, LORENZ.

2013. Nichts ist vorbei. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 10. mai. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/kommentar-nichts-ist-vorbei-12178345.html>

HOFF, ELKE.

2012. Aus Fehlern lernen. Keine deutsche Beteiligung an einer Mali-Mission ohne klare Ziele. *Internationale Politik*, januar/februar.

HOFFMANN, CHRISTIANE.

2013. Die zaghaften Deutschen. *Der Spiegel* 13, 25. mars. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-91675468.html>

HOGREFE ET AL.

1999. Aus freier Überzeugung *Der Spiegel* 16, 19. april. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-12137984.html>

HOLLANDE, FRANÇOIS.

2013. *Vœux de M. le Président de la République aux armées, Olivet, dans la Loiret*, 9. januar. <http://www.elysee.fr/declarations/article/v-ux-de-m-le-president-de-la-republique-aux-armees-a-oliv-et-dans-la-loiret/> (lest 4. mars 2013).

INFRATEST DIMAP.

2013. Sollte Deutschland in Mali Unterstützung leisten? Meningsmåling gjennomført av *Infratest dimap* 15.–16. januar. Publisert av *ARD-DeutschlandTREND im Morgenmagazin*, 18. januar. <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/251653/umfrage/umfrage-zu-deutscher-unterstuetzung-in-mali/>

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR STRATEGIC STUDIES (IISS).

2011. War in Libya: Europe's confused response, *IISS Strategic Comments* 17 (18), april.

ISCHINGER, WOLFGANG.

2013a. Ausland erwartet mehr von Deutschland. Intervjuet av ZDF *heute.de*, 1. februar. <http://m.heute.de/ZDF/zdfportal/xml/object/26393988>

---. 2013b. Die zweite Reihe nimmt uns keiner mehr ab. Intervjuet av *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 31. januar. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/im-gespraech-wolfgang-ischinger-die-zweite-reihe-nimmt-uns-keiner-mehr-ab-12045953.html>

JOHNSON, ADRIAN OG SAQUEB MUEEN, RED.

2012. *Short War, Long Shadow. The Political and Military Legacies of the 2011 Libya Campaign*. Whitehall Report, 1-12. London: RUSI. http://www.rusi.org/downloads/assets/WHR_1-12.pdf

JOPP, MATHIAS OG DANIEL GÖLER.

2011. L'Allemagne, la Libye et l'Union européenne'. *Politique étrangère* 2.

JUNGHOLT, THORSTEN OG SABINE MEYER.

2012. Kritik am Einsatz. Die Angst der Bundeswehr vor dem Abenteuer Mali. *Die Welt*, 25. oktober. <http://www.welt.de/politik/deutschland/article110256740/Die-Angst-der-Bundeswehr-vor-dem-Abenteuer-Mali.html>

JUNGHOLT, THORSTEN OG CLEMENS WERGIN.

2013. Fragt auch mal, was Ihr für Amerika tun könnt. *Die Welt*, 2. februar. <http://www.welt.de/politik/ausland/article113329647/Fragt-auch-mal-was-Ihr-fuer-Amerika-tun-koennt.html>

KAIM, MARKUS.

2013. Deutschland und das internationale Konfliktmanagement in Mali *SWP-Aktuell*, 8. januar.

KALDRACK, GERD F. OG HANS-GERT PÖTTERING, RED.

2011. *Eine einsatzfähige Armee für Europa*, Baden-Baden: Nomos.

KELLER, PATRICK.

2012. Germany and NATO: The Status Quo Ally. *Survival* 54 (3).

KELLER, PATRICK ET AL.

2012. Zivilmacht mit Zähnen. *Internationale Politik* 2, mars/april. <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2012/maerz-april/zivilmacht-mit-z%C3%A4hnen>

KLEINE-BROCKHOFF, THOMAS OG HANNS W. MAULL.

2011. Der überforderte Hegemon. Ziele und Grenzen deutscher Macht. *Internationale Politik* 6 (november/desember).

KOENIG, NICOLE.

2011. *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?* IAI Working Papers 11, 19. juli. <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1119.pdf>

KOHLER, BERTHOLD.

2011. Deutschlands Libyen-Politik: Gebrannte Kinder *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18. mars. <http://www.faz.net/aktuell/politik/deutschlands-libyen-politik-gebrannte-kinder-1604249.html#Drucken>

KOLB, ANDREA.

2013. Francois Hollande zieht die Notbremse. *Konrad Adenauer Stiftung*, Länderbericht, 16. januar. http://www.kas.de/wf/doc/kas_33295-1522-1-30.pdf?130208110025

KOMMISSJONEN (EUROPAKOMMISSJONEN).

2013. *Donor Conference on Mali: EU pledges € 50 million to support an African-led peace operation (AFIS-MA)*. Pressemelding 29. januar. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/piebalgs/headlines/news/2013/01/20130129_en.htm

KORNELIUS, STEFAN.

2011. Wie katastrophal die deutsche Diplomatie versagt. Kommentar i *Süddeutsche Zeitung*, 18. mars. <http://www.sueddeutsche.de/politik/libyen-un-erlauben-intervention-deutsche-diplomatie-katastrophal-versagt-1.1073956>

KRAUSE, JOACHIM.

2012. Gibt es eine Merkel Doktrin? *Internationale Politik*, 1 januar/februar. <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2013/januar-februar/gibt-es-eine-merkel-doktrin>

KÖRBER-STIFTUNG, RED.

2010. *Die Rolle der Bundeswehr in der deutschen Außen- und Sicherheitspolitik*. Bergedorfer Gesprächskreis, nr. 146 (28.-30. mai). Berlin: Körber-Stiftung.

---. 2006. *Interessen und Partner der deutschen Außenpolitik*. Bergedorfer Gesprächskreis, nr. 135 (29. september-1. Oktober). Berlin: Körber-Stiftung.

LE MONDE.

2013. Berlin face à ses responsabilités internationales, 19. mars.

LÖWENSTEIN, STEPHAN.

2011. Die Grünen und der Libyen-Einsatz. Einig nur in der Kritik an der Regierung. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 23. mars. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/die-gruenen-und-der-libyen-einsatz-einig-nur-in-der-kritik-an-der-regierung-1609966.html>

DE MAIZIÈRE, THOMAS.

2013a. *Speech by the Federal Minister of Defence on the occasion of the 49. Munich Security Conference*, München, 1. februar. http://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/!ut/p/c4/NYvBCslwEET_aDcREfVmKWg-PXrxoe5G0WcJck5R1Wy9-vOmhm_BgeAx2WJrcwsEp5-RGfGE78Ln_Qh-XAJETf5SE5wie5L1tEP-KU8LnePcGQE-lKpaRcGMRpFpiy6LiaWaQYYI-tsXVlrNlif6f97XrvDrtj3VQPnGK8_AG8fiez/

---. 2013b. Den Einfluss des Westens nicht überschätzen. Intervjuet av *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13. januar. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/thomas-de-maiziere-im-interview-den-einfluss-des-westens-nicht-ueberschaetzen-12023721.html>

DE MAIZIÈRE, THOMAS OG JÜRGEN TRITTIN.

2012. Spiegel Streitgespräch: 'Das ist jetzt aber unfair'. *Der Spiegel* 48, 26. november. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-89801833.html>

MAJOR, CLAUDIA.

2013. La France, l'Allemagne et la défense européenne: pour plus de pragmatisme et moins de pathos. *Ifri/Cerfa, Visions franco-allemandes*, nr. 20, januar.

MEDICK, VEIT.

2011. Debatte über Uno-Votum. SPD irrlichert in der Libyen-Frage. *Spiegel Online*, 21. mars. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/debatte-ueber-uno-votum-spd-irrlichert-in-der-libyen-frage-a-752214.html>

MERCHET, JEAN-DOMINIQUE.

2013a. Deux Français sur trois pensent que le budget de la Défense doit être maintenu. *Marianne.net. Blog Secret Défense*, 4. mars. http://www.marianne.net/blogsecretdefense/m/blogsecretdefense/Deux-Francais-sur-trois-pensent-que-le-budget-de-la-Defense-doit-etre-maintenu-voire-augmente_a971.html

---. 2013b. Le Blitzkrieg à la française, *Ria Novosti, Tribune libre*, 4. februar. <http://fr.ria.ru/tribune/20130204/197419798.html>

MERKEL, ANGELA.

2012. *Rede anlässlich der Tagung des zivilen und militärischen Spitzenpersonals der Bundeswehr in der Akademie der Bundeswehr für Information und Kommunikation*. Strausberg, 22. oktober. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2012/10/2012-10-22rede-merkel-bundeswehr.html>

---. 2011a. *Speech at the reception during the Spring Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs*. Berlin, 14 april. <http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Reden/2011/2011-04-14-bkin-nato.html?nn=454918>

---. 2011b. *Pressestatement beim Libyen-Gipfel in Paris*, 19. mars. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2011/03/2011-03-19-libyen-gipfel.html>

MEVEL, JEAN-JACQUES.

2011. Franche explication entre la France et l'Allemagne. *Le Figaro*, 22. mars.

MICHELIS, HELMUT.

2012. Weltpolizei Bundeswehr. *Rheinische Post*, 25. oktober.

MINISTÈRE DE LA DÉFENSE.

2013. Livre Blanc défense et sécurité nationale – 2013, 29. april. <http://www.gouvernement.fr/gouvernement/livre-blanc-2013-de-la-defense-et-de-la-securite-nationale>

MINISTRY OF DEFENCE.

2013. *British personnel to join EU Mali mission*, 18. februar. <https://www.gov.uk/government/news/british-personnel-to-join-eu-mali-mission>

MÜLLER, HARALD.

2011. Ein Desaster. Deutschland und der Fall Libyen. Wie sich Deutschland moralisch und außenpolitisch in die Isolation manövrierte. *HSFK Standpunkte* 2. http://hsfk.de/Publikationen.9.0.html?&no_cache=1&detail=4244

MÖLLING, CHRISTIAN.

2011. *Europe without defence*. SWP Comments 38, november. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf

N-TV.

2013. Fast jeder zweite Deutsche glaubt daran. Mali wird zweites Afghanistan, *N-TV.de*, 3. februar. <http://www.n-tv.de/politik/Mali-wird-zweites-Afghanistan-article10061346.html>

NASS, MATTHIAS.

2013. Der Anti-Interventionist. *Zeit Online*, 9. februar. <http://www.zeit.de/2013/06/Westerwelle-Aussenminister-Portrait>

NELLES, ROLAND.

2011. Kommentar: Sarkozys Triumph, Merkels blamage *Spiegel Online*, 22. august. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/rebellen-in-tripolis-sarkozys-triumph-merkels-blamage-a-781671.html>

NEUKIRCH, RALF OG GORDON REPINSKI.

2013. Schlechter Geschmack. *Der Spiegel*, 21. januar. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-90638285.html>

NIEBEL, DIRK.

2013. Nur eine Grenze zwischen Mali und Mittelmeer. Intervju med *Welt.de*, 20. januar. <http://www.welt.de/politik/deutschland/article112901791/Nur-eine-Grenze-zwischen-Mali-und-Mittelmeer.html> (lest 3. april 2013).

NOETZEL, TIMO.

2011. The German politics of war: Kunduz and the war in Afghanistan, *International Affairs* 87 (2).

NONNENMACHER, GÜNTER.

2012. Bundeswehr in Afrika. Mali-Versteher. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1. november. <http://www.faz.net/aktuell/politik/bundeswehr-in-afrika-mali-versteher-11946543.html>

RETMAN, ANDREW.

2013. French colonel: France better off alone in Mali. *EUobserver*, 25. januar. <http://euobserver.com/defence/118858>

RINKE, ANDREAS.

2011. Srebrenica or Afghanistan. Why Germany abstained on the Libya vote – tracing the history of a decision. *IP Journal*, 14. juni. <https://ip-journal.dgap.org/en/ip-journal/regions/srebrenica-or-afghanistan>

RYNNING, STEN.

2013. Coalitions, institutions and big tents: the new strategic reality of armed intervention. *International Affairs* 89 (1).

RÅDET (RÅDET FOR DEN EUROPEISKE UNION).

2013a. 3222nd Council meeting, Foreign Affairs. Pressemelding, 18. februar. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/135544.pdf

---. 2013b. *EU training mission in Mali launched*. Pressemelding, 18. februar. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/135524.pdf

SAINT-PAUL, PATRICK.

2011. Libye: Berlin reproche à Sarkozy de faire cavalier seul. *Le Figaro*, 24. mars. <http://www.lefigaro.fr/international/2011/03/24/01003-20110324ARTFIG00794-libye-berlin-reproche-a-sarkozy-de-faire-cavalier-seul.php>

SANDSCHNEIDER, EBERHARD.

2012. Deutsche Außenpolitik. Eine Gestaltungsmacht in der Kontinuitätsfalle. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 10.

SATTAR, MAJID.

2011. Die SPD, Westerwelle und der Libyen-Krieg. Kakophone Führung im Willy-Brandt-Haus *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21. mars. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/naher-osten/die-spd-westerwelle-und-der-libyen-krieg-kakophone-fuehrung-im-willy-brandt-haus-1605135.html>

SCHOCKENHOFF, ANDREAS OG RODERICH KIESEWETTER.

2012. Impulse für Europas Sicherheitspolitik. *Internationale Politik* 5 (september/oktober). <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2012/september-oktober/impulse-f%C3%BCr-europas-sicherheitspolitik>

SCHREER, BENJAMIN.

2013. The Reluctant Ally? NATO and the Use of Force. I *NATO's European Allies. Military Capability and Political Will*. Redigert av Janne Haaland Matlary og Magnus Petersson. Houndmills: Palgrave Macmillan

SCHWARZ, HANS-PETER.

1994. *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Berlin: Siedler Verlag.

SCHÄUBLE, WOLFGANG.

2013. Diese Beziehung hat etwas Zauberhaftes. Intervjuet av Alain Minc. *Handelsblatt*, 21. januar. Tilgjengelig på Bundesregierung.de. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Interview/2013/01/2013-01-21-schaueble-hbl.html>

SIKKERHETSRÅDET (FN SIKKERHETSRÅD).

2013. Resolusjon 2100, 25. april. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2100\(2013\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2100(2013)).

---. 2012a. Resolusjon 2085, 20. desember. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2085\(2012\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2085(2012))

---. 2012b. Resolusjon 2071, 12. oktober. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2071\(2012\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2071(2012))

SIKORSKI, RADOSLAW.

2011. I fear Germany's power less than her inactivity. *Financial Times*, 28. november. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/b753cb42-19b3-11e1-ba5d-00144feabdc0.html>

SPIEGEL ONLINE.

2013. De Maizièrre gegen Lammert. CDU zofft sich wegen deutschen Mali-Einsatzes. 19. januar. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/mali-einsatz-de-maiziere-gegen-lammerts-forderung-a-878517.html>

---. 2012. Kampf gegen Islamisten: Merkel gibt grünes Licht für Mali-Mission. 22. oktober. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/merkel-gibt-gruenes-licht-fuer-mali-mission-der-bundeswehr-a-862736.html>

---. 2011a. AWACS-Einsatz. Deutschland weitet Afghanistan-Mission aus. 25. mars. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/awacs-einsatz-deutschland-weitet-afghanistan-mission-aus-a-753105.html>

---. 2011b. Steinmeier verteidigt Libyen Jein – Westerwelles roter Freund. 24. mars. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/steinmeier-verteidigt-libyen-jein-westerwelles-roter-freund-a-753013.html>

---. 2011 c. Nato-operationen. Deutschland zieht Marine aus dem Mittelmeer ab. 22. mars. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/nato-operationen-deutschland-zieht-marine-aus-dem-mittelmeer-ab-a-752606.html>

---. 2010. Tabu-Bruch: Guttenberg spricht von Krieg in Afghanistan. 4. april. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tabu-bruch-guttenberg-spricht-von-krieg-in-afghanistan-a-687235.html>

STEINBRÜCK, PER.

2013. Europa: Perspektiven für Frieden und Sicherheit. Rede auf der Fachkonferenz der SPD-Bundestagsfraktion: Herausforderungen einer gemeinsamen europäischen Sicherheitsarchitektur. Publisert som lydfil på bloggen *Augen geradeaus*, 13. mars. <http://augengeradeaus.net/2013/03/steinbruck-beschwort-zivilisationsmodell-europa/#more-10797> (lest 1. april 2013)

STELZENMÜLLER, CONSTANZE.

2010. Die selbstgefesselte Republik. Eine Polemik in fünf Thesen. *Internationale Politik* 1, januar/februar. <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/article/15169/print>

TAGESSPIEGEL.

2013. Streit um Mali-Einsatz. Lammert und Opposition bemängeln deutsches Engagement. 19. januar. <http://www.tagesspiegel.de/politik/streit-um-mali-einsatz-lammert-und-opposition-bemaengeln-deutsches-engagement/7657276.html>

ULRICH, BERND.

2011. *Wofür Deutschland Krieg führen darf. Und muss. Eine Streitschrift*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

VÉDRINE, HUBERT.

2012. Deutschland könnte eine echte Macht sein. Intervjuet av *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24. oktober. <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/hubert-vedrine-im-gespraech-deutschland-koennte-eine-echte-macht-sein-11935702.html>

WALL STREET JOURNAL.

2013. Why France Can't Fight. *Wall Street Journal Europe*, 27. januar. <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324624404578257672194671036.html>

DIE WELT.

2010. Debatte über Auslandseinsätze. Bundespräsident Köhler fühlt sich missverstanden. 27. oktober. <http://www.welt.de/politik/deutschland/article7809213/Bundespraesident-Koehler-fuehlt-sich-missverstanden.html>

WESTERWELLE, GUIDO.

2013a. Deutschland will das europäische Haus weiterbauen. Intervjuet av *Passauer Neue Presse*, 23. februar. Gjengitt av *Auswaertiges-amt.de* http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Interviews/2013/130223-BM_PNP.html

---. 2013b. *Speech in the German Bundestag on the Bundeswehr mission in Mali*. Auswärtiges Amt, 20. februar. <http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2013/130220-BM-BT-Mali-Rede.html>

---. 2010. *Speech at the 46th Munich Security Conference*. 6. februar. <https://www.securityconference.de/251/?L=1>

WIEGEL, MICHAELA.

2011. Militärmacht Frankreich. Sarkozy in Höchstform. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24. mars. <http://www.faz.net/aktuell/politik/militaermacht-frankreich-sarkozy-in-hoechstform-1605178.html>

WINKLER, HEINRICH-AUGUST.

2011. Politics Without A Project. Thoughts on Germany, Libya, and Europe. *IP Journal*, 1. september. <https://ip-journal.dgap.org/en/ip-journal/topics/politics-without-project>

WITTRÖCK, PHILIPP.

2011. Deutsch-französisches Verhältnis: Nerviger Nachbar. *Spiegel Online*, 23. mars. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/deutsch-franzoesisches-verhaeltnis-nerviger-nachbar-a-752683.html>

